

ВОИСЛАВ Д. КУШЕВСКИ

ЦЕЛТА И КАРАКТЕРОТ НА ПЕТИЦИОНЕРСКАТА МИСИЈА НА
ДИМИТАР ШАЛЕВ, ГЛИГОР АНАСТАСОВ И ДИМИТАР ИЛИЕВ
ВО ДРУШТВОТО НА НАРОДИТЕ

(од крајот на 1929 до 1923 година)

— ПО ПОВОД ОБЈАВУВАЊЕТО НА НИВНАТА ПРВА ПЕТИЦИЈА ДО ДРУШ-
ТВОТО НА НАРОДИТЕ ВО ЗБОРНИКОТ „МАКЕДОНИЈА“ НА БУГАРСКАТА
АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ —

Нашата јавност беше известена дека Бугарската академија на науките подготвила и издала зборник на документи¹ со којшто највисоката научна институција на Бугарија и со оваа книга се обидува да ја оспори македонската националност, всушност да ја оправда пред јавноста познатата великобугарска политика на денешните државни и политички раководители на НР Бугарија спрема македонскиот народ и воопшто спрема заедницата на југословенските народи и народности, како и денационализаторската и асимилаторската политика спрема Македонците кои живеат во Пиринска Македонија и другите краишта на НР Бугарија.

Во оваа монтирана и напабирчена збирка со материјали од различна временско-просторна историска обусловеност, зад кои стојат различни групи и поединци со различна класна, идеолошка, политичка и партиска припадност и др., е објавена и петицијата на Димитар Шалев и Димитар Илиев² што тие ја поднесле до Друштвото на народите во Женева, во почетокот на 1930 година.³

Вака објавена — сама за себеси — изолирана од историските прилики во кои и заради кои настанала, без да бидат изнесени вистинските мотиви, целта, политичките околности во кои е составена и до кого и зошто е доставена и сл., — оваа петиција може да го наве-

Објавено во сп. „Историја“, Скопје, бр. 1—2/1982.

¹ Под наслов „Македонија — Сборник от документи и материали“, Софија, 1978.

² Односно и на Глигор Анастасов, што не е наведено во Зборникот.

³ Петиција на българското население в Вардарска Македонија до О(пштеството) на Н(ародите) односно непоносимия националнополитически гнет“, БАН „Македонија — Сборник от документи и материали“, Софија, 1978 стр. 758—760, Текстот на Петицијата е пренесен од познатата книга, пак збирка на слични материјали, издадена во Софија 1931 година, под Veritas, „Македонија под иго 1919—1929“ т.е. пред Втората светска војна.

де неинформираниот читател кон криво сфаќање, недоразбирање, дури и збунетост.

Токму тоа и нè побуди да го објавиме овој наш прилог со кој сакаме да фрлиме светлина и да придонесеме кон објаснување на прашањето: како и со каква цел во обележаното време, се појавија во Женева тројца интелектуалци од Вардарска Македонија, кому тие му служеа, претставувајќи се себеси наводно како „претставници“ од овој дел на Македонија — и поднесувајќи во името на македонскиот народ, петиции до Друштвото на народите.

* * *

Мисијата на Шалев, Анастасов и Илиев секако има своја предисторија. За тоа наведуваме неколку воведни наспомнувања.

Користејќи ги и клаузулите за заштитата на националните малцинства, кои беа инкорпорирани во мировните договори, склучени по Првата светска војна и ставени под гаранција, заштита и грижа на Друштвото на народите (ДН), великобугарските реваншистички кругови, придружувајќи се и кон другите — главно поразени земји во Големата војна, настојуваа преку оваа меѓународна организација — сега со покренување на малцинското прашање — да ги остварат своите познати цели во однос на подрачјата на Балканот на кои тие имаа претензии. При тоа во центарот на вниманието им беше Македонија. За таа цел, во Бугарија, по споменатата војна беа впрегнати сите можни фактори: државните односно дипломатијата, а посебно организациите на македонската емиграција во оваа држава, кои во својата дејност биле насочувани, поддржувани, а и под контрола на државните фактори, т.е. на државната политика, раководени од врховистичките врвови на таа емиграција, посебно оние кои фатиле корени во Бугарија, дури и илегалната терористичка ВМРО на Тодор Александров, односно подоцна на чело со Ванчо Михајлов.

Имено, од стапувањето во сила на Пактот на ДН до 1930 година, т.е. за десетте години од постоењето на оваа меѓународна организација, тие ги напрегнаа сите свои сили, — преку, речиси, постојано и упорно обраќање до ДН со дипломатските акти, резолуции,⁴ а посебно со испраќање петиции до оваа организација да преземе чекори како би им се осигурале правата на т.н. „бугарско малцинство“ во Македонија „под грчка“ и во Македонија „под српска власт“, како што тоа било наведено во тие поднесоци до ДН.

И додека на доставените вакви и слични барања — од Секретаријатот на ДН, — грчките влади одговараа на разни начини, односно ги одбегнуваа своите обврски во однос на културната автономија за Македонците во Егејска Македонија, владите на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците (Кр. Југославија) редовно и упорно

⁴ Такви обраќања до ДН беа и резолуциите од некои конгреси на братствата на македонската емиграција во Бугарија — контролирани, како што е горе напоменато — од режимите и врховистичките врвови во Бугарија, кои по својата содржина ја следат споменатата политика по македонското прашање на бугарските владеачки кругови помеѓу двете светски војни, од кои исто така некои се објавени во споменатиот зборник.

ги одбиваа овие петиции, одговарајќи му на овој орган на ДН дека во Кралството не постои никакво бугарско национално малцинство.

Во соодветните тела на ДН, посебно експертите на чело со генералниот секретар на ДН Џејмс Ерик Драмонд, свртуваа големо внимание на било каквите обраќања кои се однесуваа за Македонија, кои го тангираа македонското прашање, меѓу другото, и заради политичката природа на прашањето, неговите импликации и сл. Ова до толку што содржината на овие обраќања беше таква што со нив отворено се бараше ревизија на мировните договори, така што повеќето од нив излегуваа од рамките на установените услови коишто требаше да ги исполнуваат оние што се обраќаа за овие прашања до ДН. Оттука, при разгледувањето на овие петиции, надлежните во ДН го насочуваа тежиштето на правно-процедуралните прашања, кон кои мораа да се придржуваат подносителите на ваквите, а и другите слични форми на обраќање до ДН малцинскиот проблем.

Притоа, на споменатите фактори во ДН не им беше тешко преку ваквите обраќања до ДН, да ја препознаваат нивната политичка заднина, т.е. нивните реваншистички тенденции со отворени или прикриени барања, за ревизија на мировните договори, посебно оние кои се однесуваа за Македонија.

Значи македонското прашање своевидно се одразуваше, односно беше присутно и во Друштвото на народите.⁵

1. КОИ СЕ ДИМИТАР ШАЛЕВ, ГЛИГОР АНАСТАСОВ И ДИМИТАР ИЛИЕВ, ЗОШТО И КАКО ДОШЛО ДО НИВНОТО ВРБУВАЊЕ ДА РАБОТАТ ВО ПОЛЗА НА ВЕЛИКОБУГАРСКАТА ПОЛИТИКА И ПРОПАГАНДА ПО МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ ВО ЖЕНЕВА

Навлегувањето во десетгодишнината од склучувањето на Версајскиот мировен договор, како и од создавањето на Друштвото на народите, било повод за сумирање и оценка на дотогашната работа на оваа меѓународна организација во сите области од неговата дејност, меѓу кои и на заштитата на националните малцинства. Фактич-

⁵ За ова прашање, како и за другите обраќања до ДН по однос на Македонија и македонското прашање види ги и нашите прилози: „Обиди за поставувањето на македонското прашање пред Друштвото на народите“ — Историја (Скопје), бр. 2 (1967), (стр. 53—73); „Македонија пред Друштвото на народите“, Скопје, 1968, стр. 30 (брошура); „Реагирањето во Друштвото на народите на револуционерната ситуација во врска со поставувањето на некои национални и малцински прашања во периодот од 1920 до 1922 година“, — Историја (Скопје), бр. 2, (1969), стр. 62—76; „Петициите на „српско малцинство“ од Егејска Македонија, упатени во 1925 година во Друштвото на народите и нивната судбина“, — „Историја“ (Скопје), бр. 2 (1970), стр. 126—139; „Од активноста на дипломатијата на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, Бугарија и Грција во врска со покренувањето на македонското прашање првите години по стапување то во сила на Пактот на Друштвото на народите“, — „Историја“ (Скопје), бр. 2 (1972), стр. 127—137; „Поставувањето на македонското прашање пред Друштвото на народите“, — „Nastava povijesti, Настава историје, Pouk zgodovine, Настава по историја“ (Zagreb“, бр. 1 (1973), стр. 27—33; „Д-р Трифун Грековски“, — „Историја“ (Скопје), бр. 1 (1973); и „The Macedonian Question and the League of Nations“, — „Macedonian Review“ (Skopje), Vol. II № 1 (1972), p. 35—40.

ки мошне воздржливата политика која не довела до некои видливи резултати во поглед заштитата на малцинствата од постоењето на Друштвото на народите (1919/20—1929 г.), предизвикала соодветно недоволство и јавно реагирање. Притоа, кај граѓанската либерално-демократска јавност критиките што во тој поглед биле упатени на адреса на ДН, не се однесувале на суштината на проблемот, туку тие биле канализирани главно кон сè почестото истакнување потребата од менување на процедурата за пристигнатите малцински петиции. Ваквото реагирање најмногу доаѓало од оние меѓународни организации чијашто дејност била свртена кон социјалните и национални проблеми, вклучувајќи го и проблемот на малцинствата. Во тоа, се разбира, предничел Меѓународниот сојуз на здруженијата за Друштвото на народите („L'Union Internationale des Associations pour la Société des Nations"). Од оваа, а и слични организации, е барана поголема јавност во работата на органите во ДН кои се занимавале со малцинското прашање, а посебно на Комитетот на тројцата на Советот на Друштвото на народите⁶

По однос на ова прашање во ДН дошле до израз главно две јасно пројавени политички тенденции.

Постојаното незадоволство и критиките на адреса на ДН за нерешените малцински проблеми, кои беа одраз на бројните противречности со кои беше обременето европското друштво по Првата светска војна, меѓу кои и националното прашање, беше искористувано главно од победените држави во војната на чело со Германија, кои понепосредно и отворено во ДН, а посебно во VI-тата Комисија на Асамблеата, се спротивставуваа на политиката по малцинското прашање и бараа отворено измени во постапката по поднесените петиции за заштитата на малцинствата или установување на посебни комисији за малцинските прашања и сл. Ова прашање беше покренато на сесијата на Советот на ДН во Лугано од крајот на 1928 година од претставникот на Канада во ДН Дандуран и од министерот за надворешни работи на Германија Штреземан, кој бараше целосно разгледување на политиката на ДН по ова прашање.⁷

Од друга страна, водечките сили победнички, заедно со своите некогашни сојузнички од Војната и натаму настојувале да си ги задржат стекнатите позиции од Војната, а меѓу другото и оние по проблемот на миноритетот. Согледувајќи дека и ова прашање е една од слабите политички точки на која атакувале победените држави во ДН, тие сакале и натаму да останат неизменет досегашниот систем на заштитата на малцинствата, бидејќи чувствувале дека секоја негова измена би значела слабеење на нивните позиции не само на меѓународен план, туку и во водењето на внатрешната политика во сопствените држави. Затоа, по ова особено биле настојчиви оние сојузнички на Антантата кои биле обременети со малцинскиот проблем, а

⁶ Bovet E., Du danger de la diplomatie secrète, „Les Minorités Nationales", Lausanne — Bruxelles, Deuxième année, No 3—4, Mai — Août, 1929, p. 67.

⁷ Архив Секретаријата иностраних послова Београд, (Архив СИП-а) Поверљива архива Краљевске Сталне делегације при Друштву народа, Женева (ПАКСД — ДН, Женева), П/1929 и 1930, Ф—9 (1929), Пов. бр. 24 од 20. I. 1929 год. (Извештај на К. Фотиќ до министерот Кумануди, Белград.).

против кои и до сега во ДН биле поднесувани бројни петиции. Сogleдувајќи ја нивната политичка заеднина која водела кон автономизам дури и ревизија на мировните договори, сметајќи дека настојувањето за либерализација и за измена на процедурата во малцинската политика во ДН ќе значи натамошно засилување на таквите стремежи, овие држави решително се заложувале против измените на процедурата за заштитата на малцинствата во ДН. Во тоа предничеле државите на Малата Антанта кон кои по ова прашање се придружувале Полска и Грција. За таа цел овие држави поднесле до Советот на ДН колективен Мемо, заложувајќи се за потребата од претходна согласност од заинтересираните држави за внесување било какви измени во процедурата по миноритетните барања пред ДН.⁸

Како резултат на притисокот на јавното мислење по малцинската политика на ДН, а од друга страна и на постојната опозиција и во самото ДН на споменатите поразени земји, на 55-тата т. н. „Мадридска сесија“ на Советот на ДН, одржана од 1 до 15 јуни 1929 година во Мадрид, на 13. VI. 1929 година, била донесена Резолуција од овој орган на ДН, со која се внесени извесни измени во процедурата по однос на малцинските петиции⁹ што донекаде значи извесна отстапка којашто била сторена од страна на водечките сили во ДН по ова прашање.

Според оваа (Мадридска) резолуција на Советот на ДН по малцинското прашање сторен е извесен чекор напред по однос на јавноста во работата на Комитетот на тројцата на Советот на ДН во којшто се разгледувани петиции по малцинското прашање. Тоа, секако, имало одредено влијание и на натамошниот став и однос на Секретаријатот на ДН спрема овие петиции. Имено, според дотогашната процедура, Секретаријатот на ДН, на чело со Генералниот секретар Ерик Драмонд, можел тукуречи, по свое наоѓање, веднаш и без посебни тешкотии да ги усвојува или одбива пристигнатите барања по малцинскиот проблем. Но со оваа Резолуција на Секретаријатот на ДН му е ставено во службена должност секоја година да ги соопштува резултатите од пристигнатите и разгледуваните петиции од Комитетот на тројцата. Фактот што во оваа информација требало да се покаже вкупниот број и на пристигнатите петиции во Секретаријатот, како на оние што биле прогласени за премливи така и на екартираните, а особено објавувањето на решенијата на Комитетот на тројцата за секоја разгледувана петиција,¹⁰ влијаело на Генералниот секретар на ДН, Драмонд, по однос на приемиливоста на петициите сè повеќе формално да ја префрлува одговорноста на Комитетот на тројцата и покрај тоа што тоа право формално не му било одземено за оценка и подвргнување на петициите на процедурална постапка

⁸ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/1929 и 1930, Ф—9 (1929), (Види прилогот на *Aid-Mémoire* от под Пов. бр. 263 од 13. IV. 1929 год.; *Bovet E. a rédigé le Mémoire de Petite Entante?*”, „*Les Minorités Nationales*”, Lausanne — Bruxelles, Deuxième, Année No 3—4, Mai — Août 1929, p. 66—67.

⁹ League of Nations, Official Journal, Geneva, 10th Year, Na 7, July 1929—Minutes of the Fifty sixth session of the Council, held at Madrid from Monday, June 10th, to Saturday, June 15th, 1929, p. 1133.

¹⁰ *Ibidem*.

или нивното огласување за неприфатливи од гледиштето на нивниот извор.¹¹

Макар што со оваа Резолуција на Советот на ДН од 13. VI. 1929 година речиси ништо суштинско не било изменето во односната процедура,¹² дури и по однос на тајноста при водењето на истата¹³ сепак, евидентирањето на петициите, како и објавувањето на резултатите од нивното разгледување во службениот орган на ДН, претставувало таква измена во процедурата која давала извесна надеж во поглед на натамошното водење на малцинската политика на заинтересираните држави, или за излегување во пресврт на петициите кај некои групи или поединци-припадници на одредено малцинство.

Ова особено е карактеристично за петиционерството по однос на македонското малцинско прашање што е покренувано дотогаш во ДН, меѓутоа, таквите петиции биле редовно огласувани за неприемливи, а особено откако била донесена одлуката на Комитетот на тројцата на Советот на ДН од 5. VI. 1928 година, според која во иднина нема да се земаат во разгледување петициите кои ќе бидат испраќани до ДН од Македонскиот национален комитет (МНК) од Софија и од „организациите кои се инспирирани од него“. Ова е одлучено по засилените познати терористички активности во Македонија, посебно по убиството на генерал Ковачевиќ во Штип, а по барање на владата на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците. Иако ова претставувало очевидна негација и оқвалификување на таквата досегашна акција на МНК како пропагандистичка, комбинирана дури и со тероризмот на михајловистичката ВМРО, сепак тоа не значело ни крај на петиционерството за Вардарска и Егејска Македонија. Имено, тоа ги принудило заинтересираните десничарски и реваншистички кругови во Бугарија да ја менуваат тактиката и да изнаоѓаат други патишта и начини како би се продолжило со водењето на ваквата политика по однос на Македонија во Друштвото на народите.

Впрочем, можности за натамошното водење на петиционерска политика по македонското прашање и натаму постоеле во ДН. Зашто, ова решение на Комитетот на тројцата на Советот на ДН, всушност, не значело дека се проиѕнесол и за тоа дека не постои малцинство во Вардарска и Егејска Македонија. Тоа го докажувала и досегашната пракса, ставот и донесуваните одлуки на овој Комитет. Останувале, значи, и натаму отворени вратите за политичка акција околу Македонија, дотолку што и овој пат според одлуката на Комитетот на

¹¹ За ваквиот став на генералниот секретар говори и Илија Шуменковиќ (новиот претставник на Кр. Југославија при ДН во Женева во еден свој подоцнеж извештај до Министерството за надворешни работи (Министарство иностраних дела — МИД) во Белград: „... Такво је држање у духу нове политике Секретаријата, коју он (Драмонд В. К.) практикује после Мадридске реформе мањинске процедуре...“ (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—3 незаведена копија на писмото од Илија Шуменковиќ до Воја Маринковиќ без број и датум.).

¹² На пример, заседанијата на Комитетот на тројцата и натаму се одржуваше зад затворени врати, а резултатите од разгледувањето на прашањето што било поставено во петициите мogle да се објават дури со согласност на заинтересираната влада (види погоре цитираниот број на Official Journal.).

¹³ Тоа впрочем, било согледано од мнозина граѓански публицисти и познавачи на малцинскиот проблем (Е. Bovet, Th. Ruysen и други).

тројцата на Советот на ДН се добил впечаток дека и во иднина ќе можат да се поднесуваат петиции, но истите да потекнуваат од самото македонско население, кое живее на територијата на Кралството на Србите Хрватите и Словенците. Се разбира, такви петиции можеле да поднесуваат и други организации и поединци, но кои не биле во врска со терористичката илегална ВМРО од Софија или под нејзино-то влијание.

Во оваа смисла мошне јасно ја документира таквата политика по ова прашање во ДН, извештајот на пратеникот на Кр. СХС во Лондон, д-р Ѓуриќ за неговиот разговор во Форин Офис кога барал поткрепата од владата на Велика Британија за овластување на генералниот секретар на ДН, во иднина да ги одбива петициите на МНК и неговите секции. На Ѓуриќ тогаш му е дадено на знаење дека становиштето на Форин Офис е дека не ќе може сосема да се отфрлуваат малцинските петиции за ова подрачје.¹⁴ Дека со ваквото решение на Комитетот на тројцата на Советот на ДН од 5. VI. 1928 година е најдена правна формула преку која е изразен ваквиот политички став на британската влада, покажува и испатувањето на Остин Чемберлен (едниот од мошне ангажираните англиски политичари којшто долго време учествувал како претставник на Велика Британија во политичките тела на ДН, пред сè во Советот на ДН) во Комитетот на тројцата на Советот на ДН на неговото заседание од 12. XII. 1928 година во Лугано, кога е разгледувана петицијата на Балканскиот комитет за „македонското малцинство“ во Вардарска Македонија.¹⁵ Британскиот дипломат секако бил добро запознат со критиките кои

¹⁴ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/1928, Ф—1, Пов. бр. 325 од 6. VI. 1928 г. (Писмо од пратеникот на Кр. СХС во Лондон Д-р Ѓуриќ, од 29. V. 1928 г.),

¹⁵ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/1928, Ф—10, Телеграфски извештај на Константин Фотиќ до МИД Пов, бр. 717, од 12 XII. 1928 год. од Лугано, за одлуката на Комитетот на тројцата на Советот на ДН за петицијата на Балканскиот комитет од Лондон.

Петицијата на Балканскиот комитет од Лондон за „состојбата на малцинствата во јужните краишта на Кр. СХС“, а која се однесува главно на Македонците од Вардарска Македонија, била упатена до членовите на Советот на ДН, на 10. VII. 1928 год. (United Nations Library and Archives — UNL and A — Geneva, Doc. C. 583. 1928. I. Geneva, November 29th 1928.) Неа ја потпишале членовите на потесното раководство на чело со Ноел Бакстон, и е заснована врз новинарскиот извештај на Чарлс Греј, што е приложен со петицијата. Именувааниот новинар во октомври и ноември 1927 година посетил некои места не само во Македонија, туку и Јужна Србија. Во извештајот е наведено дека во овие подрачја властите на Кр. СХС не ги извршиле одредбите за заштитата на малцинствата, зафаќајќи ги подрачјата на школството, службеничкиот кадар, на црквата и политичките прилики особено во врска со последните парламентарни избори. Во петицијата Комитетот бара од ДН да изврши анкета на лице место и да преземе мерки за заштита на малцинствата.

На петицијата што и е доставена на 23. VII. 1928 година, владата на Кр. СХС одговорила на 23. XI. 1928 година, се разбира, негирајќи ги со познатите ставови, наводите на оваа петиција. Комитетот на тројцата на Советот на ДН ја одбил оваа петиција на оваа своја седница.

Наспомнуваме дека оваа акција на „Балканскиот комитет“ во Лондон е одбележана и во врховистичкиот печат во Бугарија. Посебно ѝ посетил внимание и Симеон Ефтимов во „La Macédoine“ со статијата „Une demarche du Comité balkanique de Londres sur la situation des minorités nationales en Yugoslavie“. („La Macédoine“, No 79/1928, p. 3.).

се упатувани на адреса на малцинската политика во ДН во овој регион на Балканот и Блискиот Исток, а и за Балканскиот комитет и дека во добар дел од општественото мислење кај демократските и лабуристичките кругови во Англија му било познато постоењето на „Slav minority“ во Македонија, на што е укажувал токму споменатиот Комитет. Затоа, мотивирајќи ги причините зошто треба да се огласи како неприемлива петицијата на овој Комитет, означил односно најавил одредена насока во Секретаријатот на ДН и Комитетот на тројцата на Советот на ДН во поглед ставот по прашањето за приемливоста на петициите за соодветното „малцинство“ во Македонија. Имено, на споменатата седница на Комитетот на тројцата на Советот на ДН, тој изјавил дека „особено бил фрапиран од аргументот (што е наведен во одговорот на југословенската влада на петицијата на Балканскиот комитет В. К.) дека самото население до денес никогаш не барало отворање на малцински училишта“¹⁶ (подвлекол В. К.). Со ова се согласил и финскиот претставник, а францускиот (Бријан) бил наполно задоволен со одговорот на југословенската влада.¹⁷

Споменатото решение на Комитетот на тројцата на Советот на ДН од 5. VI 1928 година во поглед петициите што доаѓале од МНК од Софија или организациите блиски од истиот — по прашањето на малцинската заштита на населението од Македонија, како и овој став во соодветниот Комитет, ги натерало заинтересираните кругови во Бугарија да бараат нови патишта односно други извори коишто ќе бидат прифатливи од надлежните тела во ДН, а спрема споменатите решенија на Комитетот на тројцата на Советот на ДН, како и според акцентираната изјава на Остин Чемберлен и на седницата на овој Комитет и неговиот став во поглед на петициите кои се однесувале за Slav minority во Вардарска Македонија од 12. 12. 1928 година.¹⁸ морало значи од заинтересираните кругови во Бугарија да се изнаоѓаат и врбуваат погодни лица од Кр. СХС т.е. од Вардарска Македонија, за да ја преземат улогата на петиционери и да бараат во својство на „испратени делегати“ во Женева — „заштита“ на малцинските права на „Бугарите од Македонија под српска власт.“

Но, од друга страна, ние сметаме дека врбувањето на лица за петиционери пред Друштвото на народите означувало и противакција на МНК, ВМРО на Ванчо Михаилов и на другите реваншистички и аспиративни кругови према Македонија на бугарската буржоазија зад кои неофицијално стоела бугарската влада, заедно со дворот, за премавнување на создадената им бариера за поднесување петиции во ДН, за отклонување пречките за водење континуирана бугарска малцинска политика спрема македонското население во Вардарска Македонија. Со други зборови, тоа значело противакција vis-à-vis привремениот успех на белградската кралска дипломатија пред Советот на ДН и

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibid. Може да се претпостави дека споменатиот став на Комитетот на тројцата на Советот на ДН, посебно на Остин Чемберлен, по однос на петициите по македонското прашање, бил пренесен на соодветно место во Бугарија, од италијанска страна. На ова не наведува податокот што на споменатата седница на Комитетот на тројцата бил присутен и италијанскиот претставник во ДН Шалоја, изговарајќи се дека „овде случајно се затекнал“ што е мошне симптомично!

Секретаријатот на ДН за во иднина да се одбиваат петициите од МНК и оние кругови во Бугарија односно „инспирираните од него организации“ што е усвоено на споменатата седница на Комитетот на тројцата од 5. VI. 1928 година.

Дали тогаш постоеле можности за врбување извесни лица од Вардарска Македонија за да ја вршат погоре означената задача во ДН?

На поставеното прашање ние одговараме потврдно.

Имено, врбувањето на погодни лица од потесниот круг на граѓанската интелигенција за да се стават во случајов, во услуга на бугарската пропаганда спрема Македонија надвор од земјата и да дејствуваат пред еден меѓународен форум, каков што бил ДН, е резултат на одредени непосредни политички околности, како во „Јужна Србија“, така и во земјата, а и надвор од неа.

Но, најнапред да се запознаеме поодблиску со овие личности.

Димитрија Шалев произлегува од скопското семејство Шалеви. Татко му Јонче живеел во Бугарија, каде и се оженил. Таму бил поштенски службеник и како таков е пензиониран и уште пред 1912 година се вратил во Скопје. Неговиот син Димитар завршил турска гимназија, а потоа право на Софискиот универзитет, со државна стипендија. Откако завршил правни студии во Софија, се оженил во Бугарија, а по 1920 година се вратил кај родителите.¹⁹ Во Скопје работел најнапред како адвокатски приправник, а подоцна се вклучил во општествено-политичкиот живот во градот. Бил на двапати едноподруго избран за еден од шестмината кметови на Скопската општина. Освен положајот што го заземал во месната власт, Шалев станува и еден од функционерите на Радикалната партија на Никола Пашиќ во Скопје, со еден збор, „маркантна личност во политичкиот живот во градот“²⁰ сè до 1927 година.

Глигор Анастасов произлегува од познатото семејство Анастасови од Кавадарци. Го посетувал единственото егзархистичко основно училиште во неговото родно место, а учел и во солунската гимназија. Правниот факултет го завршил во Загреб во 1904 година. По студиите престојувал едно време како судски писар во внатрешноста на Бугарија, а 1908 година се вратил во Кавадарци, каде останал до 1923 година кога се преселил во Скопје. Уште како млад Анастасов очевидно пројавува политички амбиции. Во 1920 година се кандидирал и бил избран како пратеник во Привременото народно претставништво, во Кавадарци, за Тиквешкиот округ. Во Скопје работел како адвокат до 1925 година, кога се кандидирал и бил избран за народен пратеник во Кавадарци на листата на Демократската партија.²¹ Тој повторно е избран за народен пратеник.

¹⁹ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф — „Бугарска“ (1929) прилог без број; според податоците на Министерството за внатрешни работи на Кр. Југославија — МУП —, Пов. бр. 2227 од 1. II. 1930 год.

²⁰ в. „Политика“, Београд од 27. III. 1928 год.

²¹ Архив СИП-а ПАКСД — ДН, Женева, П/1931, Ф—„Бугарска — разне године“, Пов. бр. 917 од 2. IX. 1931 год. МУП на Кр. Југославија со Пов. Бр. 31275 од 28. VIII. 1931 год. доставува податоци за Кралската постојана делегација во Друштвото на народите (Краљевска Стална Делегација при Друштву народа — КСД — ДН — во Женева).

Третиот, Димитар Илиев бил исто така адвокат. Син е на Илија Крчков од Варош до Прилеп. И тој низа години престојувал во Бугарија, со неговите родители, каде се школувал и завршил право на Софискиот универзитет. По војната се вратил во Македонија, каде добил државна служба како судија, но откако се здобил со стаж за адвокатура, поднел оставка на државната служба и се занимавал со оваа професија, настанувајќи се во Велес²²

Но, кога се работи за времето во кое овие личности вршеле одредена политика и професионална дејност, на прво место треба да се подвлечат неконсолидираните внатрешно-политички прилики во „Јужна Србија“. Имено, водејќи упорно не само централистичка туку и денационализаторска политика спрема македонскиот народ, великосрпските властодршци настојувале да го отстранат сè она што можело да претставува пречка во спроведувањето на таквата политика во Македонија. Навистина, власта успеала да ја отстрани за извесен период опасноста што за неа претставувала популарноста и вербата на народот во Македонија во Комунистичката партија на Југославија, нанесувајќи и чувствителен удар со донесување на „Обзнаната“ и Законот за заштита на државата, кога таа мораше да мине во илегалност, разјадувана подоцна и од внатрешнопартиски фракционерски борби и да преживува една од најсериозните кризи во својата историја, така што во овој дел на Македонија, во даденото време Партијата не претставувала непосредна опасност за режимот, за властодршците.²³ Меѓутоа, во условите на нерешеното национално прашање во Југославија, а посебно за македонскиот народ, кога за Вардарска Македонија била сè повеќе засилувана пропагандистичката и петиционерската дејност на МНК и неговите секции како во Бугарија, така и во другите земји²⁴ со што се вршени напади на режимот, кога во ДН упорно е барана примената на клаузулите за заштита на малцинствата според Сен-Жерменскиот мировен договор за т.н. „бугарско малцинство“ во Македонија под „српска власт“ и сл., за власта во Вардарска Македонија, во дадената политичка ситуација претставуваше првенствена грижа: максимална будност и со низа начини и

²² Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—„Бугарска“ (1929), Прилог без број; МУП на Кр. Југославија со Пов. I. Бр. 2227 од 1. II. 1930 год. доставува податоци за Илиев.

²³ Оваа наша констатација ја поткрепуваме и со пишувањето на „Manchester Guardian“ од 17. X. 1929 година. Во оваа смисла тој пишувал: „... денес во Југославија. Повеќето од жртвите (затворени В. К.) се комунисти или Македонци. Несомнено, македонските жртви се особено помногубројни...“ (доколку се мисли овде на Македонија секако дека има доста вистина). — Цитирано спрема „Македонско дело“, Виена год. 5, бр. 101/10 XI. 1929 год., стр. 8.

²⁴ Во еден извештај на пратеникот на Кр. СХС во Прага до својата влада, за разговорот кој го водел со бугарскиот дипломатски претставник во Прага кој како циркулар бил доставен до сите пратеништва на Кр. Југославија, помеѓу другото, стои и следново: „... Пратеникот (на Кр. СХС В. К.) има впечаток дека Бугарите во странство ќе ја концентрираат својата акција во правец кон доживувањето на бугарските малцинства во соседните држави, а специјално кај нас.“ (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/1929 и 1930, Ф—26 (1929), Пов. бр. 390 од 18, СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/1929 и 1930, Ф—26 (1929), Пов. бр. 390 од 18. IV. 1929 г.).

средства кои ѝ стоеле на располагање, преземање противакции за запирање и отстранување на каква и да било пројава на влијание на бугарската пропаганда. А со оглед и на фактот што во Вардарска Македонија — за разлика од другите краишта на Југославија — дејствувала михајловистичката ВМРО со терористички упади, атентати, и друга диверзанска активност (убиството на генералот Ковачевиќ во Штип, атентатите во Струмица, Гевгелија, Крива Паланка, Кочани и др.) имало извесни појави на нејзино влијание, а посебно искуството и со „Студентскиот процес“ и др.²⁵ ја наведувало власта (велико-српската буржоазија) својот режим во Македонија да го насочи кон консолидирање и јакнење на внатрешната сигурност воопшто и кон осигурување на својата политика во поглед на Македонците. Затоа таа води бескомпромисна борба за запирање на дејноста во прв ред на терористичката ВМРО и тоа не само со преземање воено-стратешки и полициски мерки за борба против атентаторските упади и друга диверзанска активност²⁶ и во тој правец држење во вонредна состојба на воените гарнизони по градовите²⁷ и сл., за внатрешната сигурност, — туку власта била особено будна и чувствителна и спрема оние за кои имала сведенија дека припаѓале на „егзархистички семејства“ или се школувале во училиштата на бившите дијецези на Егзархијата во Македонија, а кои како интелектуалци биле на државна служба или заземале извесни функции во власта. Таквата политика била засиленa особено по убиството на генерал Ковачевиќ и Студентскиот процес во Скопје. Познато е дека по споменатото убиство власта ги преместила во централна Србија (главно Шумадија) речиси сите учители и средношколските наставници (професори) кои своето стручно образование го стекнале предимно во училиштата на некогашната Егзархија во Македонија или во Бугарија пред 1918 година. Меѓутоа, за одделни — сомнителни за власта — интелектуалци „домородци“ не можеле да се применат такви административни мерки, бидејќи биле од слободна професија или заземале изборни функции, дури се пројавиле и во партискиот граѓански живот, се јавувале како адвокати и сл.

²⁵ Архив СИП-а, „МАРАМБО“, П. 19, Извештај на Великиот жупан на Брегалничката област, Пов. бр. „службено“, од декември 1927 год. — Штип, за состојбата на приликите во областа, на лично барање на крал Александар I. (Во извештајот се предлагат воени, жандармериско-полициски, културно-просветни и други мерки за борба против бугарската пропаганда).

²⁶ Архив Војно-историског института ЈНА (Архив ВИИЈНА), Београд, Пописник 17. К. 36, Бр. рег. 34, Команда Вардарске Дивизијске Области — Битољ со акт Стр. Пов. Ѓ. Бр. 426 од 5. VIII. 1926 г., ја пренесува наредбата на Министерот на војската и морнарицата на Кр. СХС (Стр. Пов. Ѓ. Бр. 1501 од 31. VII. 1926 г.) за преземање вонредни мерки со оглед гласовите дека од 5—10 август истата година, „Бугарите подготвувале предизвикување на нереди“; — Пописник 17. К. 36, Бр. рег. 35, Наредба Стр. Пов. бр. 1, Команде места Битољ „за сву г. г. официре за 6. X. 1926 г. Одредбе опште природе, гонење атентатора.“; — Пописник 17. К. 6=, Бр. рег. 3, „Упут за рад око спречавања атентата“ Команде жандармерије Краљ СХС, Пов. Ј. Б. Бр. 2213 од 19. XII. 1927 год.

²⁷ Архив ВИИЈНА, Пописник 17, К. 36, Бр. рег. 32, Наредба Команданта Вардарске Дивизијске Области — Битољ (циркулар Стр. Пов. Ѓ. Пов. бр. 712 од 16. V. 1926 год. („Мерки за случај тревога и за употреба на трупите за да не биде изненадена ниту една воена единица.“).

Такви личности биле Димитар Шалев, Глигор Анастасов и Димитар Илиев. Сомневањата спрема нив биле поголеми, и поради нивната професионална дејност. Имено, двајцата од нив се јавувале како адвокати — бранители на обвинетите на политичките судења според Законот за заштитата на државата.²⁸ Во овие внатрешно-политички прилики во „Јужна Србија“ и ваквата нивна дејност, власта со недобри очи гледала на нив. Затоа се барале причини и поводи за истите да бидат симнати од нивните функции, дури и судат, како не би им создавале главоболија на властодршците.

Прв на удар бил Димитрија Шалев, едниот — како што наведовме — од шесте кметови на Скопје, дури на времето и радикалски првак на партијата на Никола Пашиќ во Скопје. Против него најнапред се отпочнало со разни интриги, пуштани во јавноста и се барал повод за истиот да биде обвинет и затворен. Тоа е и сторено под обвинение дека бил „член на ВМРО“ и дека наводно бил испратен од „Комитетот“ да работи за организацијата, дека на еден од обвинетите со него, кмет на Скопската општина, му дал празен табак хартија со печат за да биде изработена лажна објава за спасувањето на првообвинетиот Милан Хаџи Панзов.²⁹ На судењето Шалев ги порекнувал сите наводи на обвинителниот акт, давајќи сведоштва за својата лојалност спрема државата и власта. Тој се изразил пред судот дека претпоставува дека „сето ова е политичка атака против него“.³⁰ И навистина, поради немање докази, судот го ослободил од обвинението и тој бил пуштен на слобода.³¹

Покрај Шалев, човек со амбиции за политичка кариера бил и Глигор Анастасов, кој како народен пратеник за тогашниот Кавадарски срез и припадник на Демократската партија, исто така бил под присмотра од тогашната власт. Анастасов бил особено под сомневање по некои политички судски процеси во Скопје, на кои и тој се појавил во одбрана на обвинетите.³² Но оневозможување на Анастасов како политичко лице, како и на многу други, уследило после Шестојануарската диктатура,³³ со распуштањето на парламентот и забраната на сите политички партии во земјата.

Сметаме дека и едниот и другиот од службените и изборните функции имале добри приходи. Треба да се претпостави дека со новонастанатата ситуација биле погодени и материјално. Наспомнуваме дека и на Шалев и на Анастасов им била кредитор Хипотекарната

²⁸ Veritas, „Македонија“, документи и свидетелства“, София, 1931, стр. 170 239, 241; в. „Политика“ од 27. III. 1928 год.

²⁹ в. „Политика“ од 27. III. 1928 год.

³⁰ Ibidem.

³¹ Veritas, стр. 237.

³² в. „Политика“ од 27. III. 1928 год.; Veritas, стр. 240.

³³ Анализирајќи ги причините за неговото заминување во странство, во еден извештај на МУП на Кр. СХС се наведува дека со 6-то јануарската диктатура, укинувањето на парламентарниот живот и престанувањето на мандатите на народните пратеници „особено било поразно за Анастасијевиќ“ (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/1931, Ф. „Бугарска“ — разне години“, Пов. бр. 917 од 2. IX. 1931 год.).

банка во Скопје.³⁴ Факт е, исто така, дека Димитар Шалев ја напуштил земјата како должник на оваа банка.³⁵

Случајот на велешкиот адвокат Димитар Илиев бил нешто поинаков. Тој не заземал некоја изборна функција, меѓутоа, јавувајќи се како еден од адвокатите — бранители на Скопскиот студентски процес,³⁶ бил под пристома и тортура, заедно со сето свое семејство³⁷. Покрај ова, истиот бил еден од адвокатите бранители при судењето и на групата обвинети на чело со Милан Хаџи Панзов, во која бил и Димитар Шалев.³⁸ По неговото емигрирање, од страна на полициските органи и од Министерството за внатрешни работи на Кралството Југославија, е признато дека се постапувало неправилно со адвокатот Илиев и неговото семејство³⁹, а подоцна, изложувајќи ги причините што се согласил со Шалев и Анастасов за напуштањето на земјата, самиот Илиев, покрај другото, ја навел и неговата лоша материјална состојба особено по Студентскиот процес⁴⁰.

Интересно е прашањето дали Шалев, Анастасов и Илиев пројавувале политичка активност пред 1920 година. Ние не можеме да го утврдиме тоа, освен што ќе одбележиме дека Шалев и Илиев се појавуваат како потписници на Мемоарот што го поднесле македонските студенти од Софискиот универзитет во 1919 година до Конференцијата за мир во Париз и до големите сили — победнички⁴¹.

Покрај наведеното постојат несомнено и некои други непосредни околности под чија импресија се одлучиле на ваков чекор — напуштање на земјата. Се работи за крупните политички настани во земјата кои настапиле, пред сè, како резултат на ривалството околу делбата на власта помеѓу српската и хрватската буржоазија и активниот отпор на втората против централизмот на првата. Јакнењето на граѓанската опозиција на чело со Хрватската селска странка, раководена од Стјепан Радик и непопусливоста на великосрпските хегемонисти збрани околу круната, довело до организираното од дворот⁴² убиство во парламентот на лидерот на оваа партија во 1928 година. Тоа беа и познатите политички настани кои дојдоа по ова убиство, како што е повлекувањето на пратениците од Хрватска од парламентот, и најпосле воведувањето на Шестојануарската диктатура, запирањето

³⁴ Според оригиналните документи на Државната хипотекарна банка во Скопје, се гледа оти на 9. VII. 1927 год. Шалев подигнал 50.000 динари, а на 21. IV. 1928 година (по неговото судење) 100.000 динари. (Сопругата, пак, на Анастасов, со неговото одобрување во декември 1927 година од истата банка подигнала 50.000 динари, а на 27. 7. 1928 год. 30.000 динари. (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН „Женева, П/52, Ф, „Бугарска“ (1929), прилози без број.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Veritas, стр. 169—170.

³⁷ Илиџ Димитрије, „Бугарска под црном руком Македонског комитета“, Београд 1933, стр. 12.

³⁸ в. „Политика“, од 27. III. 1928.

³⁹ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—7, Стр. Пов. 84 од 31. I. 1930 (Стр. пов. телеграма на Коста Куманди до Шуменковиќ во Женева бр. 119 од 30. I. 1930 година).

⁴⁰ Илиџ Димитрије, op. cit., стр. 12.

⁴¹ Mémoire des étudiants et étudiants de Macedoine á L'Univerzité de Sofia, Sofia 1919, p. 18.

⁴² Преглед на Историјата на Сојузот на комунистите на Југославија, Скопје 1963, стр. 154.

на политичкиот живот, забраната на политичките партии, распуштањето на парламентот и престанокот на мандатот на народните пратеници, потоа, засилувањето на кампањата и пропагандата против режимот од странство, засилувањето и на тероризмот во овие услови и др.

Самото пак врбување, според изјавата на Илиев што ја дал по неговото враќање во Југославија⁴³, одело преку секретарот на бугарското пратеништво во Белград Кузупов. Пред нивното заминување тој одржувал со нив контакти. Снабдени со материјални средства, што им ги дала сопругата на Кузупов, Шалев и Илиев, при крајот на декември 1929 година, односно во почетокот на јануари 1930 година, со своите семејства со југословенски пасоши, заминале за Грција. Во Атина од албанското пратеништво, добиле виза за Албанија, а оттаму преку Италија, допатувале во Женева. Подоцна им се придружил и Анастасов и на тој начин се нашле сите заедно во седиштето на Друштвото на народите, каде требало да ја извршуваат својата петиционерска мисија.

2. ОДГЛАСОТ ОД ДООЃАЊЕТО НА ШАЛЕВ, АНАСТАСОВ И ИЛИЕВ ВО ЖЕНЕВА И ПОДНЕСУВАЕТО НА „НИВНАТА“ ПРВА ПЕТИЦИЈА ДО ДРУШТВОТО НА НАРОДИТЕ

Појавата на Шалев, Анастасов и Илиев во Женева не минала незабележително во почетокот не само во Бугарија, туку и во други земји. Заинтересираните кругови во Бугарија, како и нивните пропагандистички експозитури во странство, а пред сè во Женева, настојувале на овие тројца мисионери да им дадат најширок публицитет и значење претставувајќи ги во прв ред како „избрани претставници“ на „бугарското малцинство од Македонија под југословенска власт“, припишувајќи им дури и „високи положба“ кои наводно ги заземале со титули и слично.

Откако пристигнале во Женева, користејќи ги своите создадени отпорано врски, уредникот на врховистичкиот весник „La Macédoine“ и човекот на ВМРО на Иван Михајлов во Женева, Симеон Ефтимов, им организирал и конференции за печатот, така што дел од женеvскиот печат го објавил нивното доаѓање.⁴⁴ Откако ја предале првата петиција во ДН, Шалев и Илиев (не чекајќи го пристигнувањето на Глигор Анастасов) на 17. I. 1930 година составиле едно коминике за печатот кое умножено на циклостил го доставиле до редакциите на некои весници во Женева, а кое дошло и до рацете на некои дип-

⁴³ Илиќ Димитрије, *op. cit.*, стр. 12.

⁴⁴ За нивната конференција за печатот веднаш јавил до својата влада во Белград Илија Шуменковиќ (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, П/52, Ф—7, Пов. бр. 52 од 20. I. 1930 — телеграма), макар што во својот следен извештај (Пов. бр. 53 од 21. I. 1930 г.) наспомнува дека некои странски дописници претпочитале други поинтересни меѓународни прашања кои биле „на дневен ред како што била на пример Навилната конференција во Лондон.“ Поопширен коментар за Шалев и Илиев е одбележан во „Les Minorités Nationales“, Lausanne — Bruxelles, Troisième année No, 1, Janvier 1930, p. 18.

ломатски претставници во седиштето на ДН.⁴⁵ Во соопштението за печатот се наведува дека „Една делегација, испратена од бугарската народност од Македонија и составена од Димитар Шалев... и Димитар Илиев... пристигнала во Женева за да му предаде на ДН една петиција, барајќи ја примената на одредбите за заштитата на малцинствата во Македонија“⁴⁶ Карактеристично е што овде не изостанале и титулите на „претставниците“. Така Шалев е претставен како „бивш претседател“ („ancien maire“) на Скопје⁴⁷ што секако не одговарало на неговата вистинска функција која ја вршел во скопската општина.

И самите „мисионери“ отпрвин си придавале важно значење, посебно на својата улога која требало да ја одиграат пред Друштвото на народите. Така, на пример, одговарајќи на една поздравна телеграма на Македонското братство од Кустендил, својата акција тие ја именуваат дури и како движење т.е. како „претставници на движењето на народот (од Вардарска Македонија В. К.) за човечки правдини“.⁴⁸ И стремежот за давање на поголема гласност со цел да се истакне важноста на нивното доаѓање и идната акција е мошне видлива и кај самите нив. Во едно писмо што го испраќа од Женева до Македонскиот национален комитет во Софија, Шалев настојува да се пишува колку се може повеќе „за да ги предизвикаме брановите... да се даде поголема јавност во Македонија.“⁴⁹ Набргу по нивното пристигнување во Женева, веројатно по сугестија од одредената страна, Шалев и Илиев сториле една, од етичка гледна точка, непопуларна демонстрација, кога во тамошната руска православна црква, која ја издржувала владата на Кралството Југославија, организирале помен на паднатите бугарски војници во последните војни. За тоа тие се послужиле со несериозен трик т.е. го измамиле главниот свештеник кој, без да знае зошто се работи, дури лично го извршил обредот. Одржувањето на поменот било објавено во женевскиот печат. Но откако за ова разбрал измамниот руски свештеник — кому за тоа му било сигнализирано од Кралската постојана делегација во Друштвото на народите, по нејзино барање, веднаш дал изјава за постапката на мисионерите која е исто така објавена во печатот.⁵⁰ Оваа постапка подоцна дошла и до ушите на Ерик Драмонд.⁵¹

Во врска со ваквата смислена акција и политичка улога која овие личности требало да ја одиграат во ДН во корист на великобугарската политика спрема Македонија, карактеристично е и тоа

⁴⁵ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, П/52, Ф—7, Пов. бр. 52 од 20. I. 1930 (прилог).

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Архив на Македонија (АМ), Скопје, Фонд „Македонски национален комитет, Год. 1912—1943, К. 2. Ф — „Незаведена преписка од 1930 г.“ (Одговор на телеграмата од Македонското братство од Кустендил од 5. II. 1930 г.).

⁴⁹ АМ, Скопје, Ф. „Македонски национален комитет“, Год. 1912—1943, К. 2, Ф — „Незаведена преписка од 1930 г.“ (Писмо од Шалев до Македонскиот национален комитет односно до редакцијата на в. „Македонија“ од 10. II. 1930 г.).

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф— „Бугарска“, Пов. бр. 145 од 5. III. 1920 г. (Извештај на Шуменковиќ до МИД за неговиот разговор со Ерик Драмонд.).

што со пристигнувањето во Женева, Шалев и Илиев веднаш поднесле петиција до Друштвото на народите, на 14. I. 1930 година, посетувајќи го Директорот на Одделението за малцинствата на Секретаријатот на ДН.⁵² Се разбира, тоа требало да остави впечаток кај круговите во оваа меѓународна организација и во јавноста дека тие дошле наводно „со готова“ петиција што е „составена“ во Македонија, од самото население — „бугарското малцинство“ и коешто ги делегира-ло како негови „претставници“ за да ја поднесат „во негово име“ до ДН. Затоа на „нивната“ прва петиција што е адресирана до Генералниот секретар на ДН е ставен датумот од „декември 1929 година. Скопје“.⁵³ Меѓутоа, иако е тоа така означено во петицијата, сите индиции наводат на заклучок дека таа не е составувана во Скопје. И самиот Илиев, еден од нејзините потписници, подоцна изјавил дека петицијата била претходно подготвена во Бугарија и им е поднесена на потпис. Впрочем, новите петиционери и немале доволно искуство за составување петиции, ниту пак биле доволно запознати со системот и праксата на петиционерството кое одамна било практикувано од страна на бугарските и врховистичките заинтересирани средини во Софија. Од друга страна, за тоа говори и содржината на оваа петиција⁵⁴, која не се разликува од содржините и барањата во петициите што дотогаш биле испраќани од МНК и неговите секции во Бугарија.

Така во уводниот дел на петицијата се повикува на соодветните членови на Сен — Жерменскиот мировен договор, со кои се предвидува заштитата на малцинствата кои живеат во Кр. Југославија, а кои одредби се ставени под гаранција на ДН. Понатаму, дека владата на оваа држава согласно алинеа III, чл. 9 од овој договор, презела обврска да им даде права на сите малцинства што се опфатени во границите на Кралството Србија по 1 јануари 1913 година.⁵⁵ Во петицијата се дава на знаење дека сето ова т.е. овие права му се познати на „бугарското население во Кр. Југославија“ и повикувајќи се наводно на овие одредби на договорот, тоа население се обраќа до ДН со молба тоа да стори сè за да се спроведат и применат овие одредби. Потоа, се напоменува дека изминале десет години од заклучувањето на мировните договори, а одредбите од Сен — Жерменскиот договор кои се однесуваат за заштитата на малцинствата останале мртво слово. Дури „малцинството од бугарска националност во Југославија“, не само што е лишено од правата — предвидени со овој договор, туку е подложено на денационализација и асимилација.

Како и во поранешните, така во оваа петиција се наведува за „укинувањето“ на некогашните егзархистички училишни и црковни институции во Македонија, за „изгонувањето“ на учителскиот и свеш-

⁵² Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—7, (Телефонски извештај на Шуменковиќ до МИД Пов. бр. 50 од 18. I. 1930 год. за поднесувањето на петицијата на Шалев и Илиев во ДН.).

⁵³ „Représentation de la minorité nationale bulgare en Yougoslavie — Genève, Mémoire présenté au nom de la population bulgare de la Macédoine sous domination Yougoslavie. Genève, 1930, p. 81.

⁵⁴ Ibidem, p. 81—83.

⁵⁵ Ibid.

теничкиот егзархистички кадар и сл., и дека југословенската власт им ја забранува на „македонските Бугари во Југославија“ употребата на нивниот мајчин јазик (се разбира, овде се мисли на бугарскиот јазик В. К.), пеење на „бугарски“ народни песни, празнувањето на „национални бугарски обичаи“ крштевањата со „бугарски имиња“ на новородените деца и сл. Во петицијата се повторува и она што е изнесувано така често и во поранешните петиции, испраќани до ДН од страна на МНК, за наводно присилно склопување на бракови помеѓу младите жени — Македонки со „српски џандари — испраќани во Македонија.“

Интересен е начинот како се истакнати „прерогативите“ на потписниците. Така, во петицијата е наведено дека „бугарското население од Македонија“ со „длабока вера“ во мисијата на Друштвото на народите и „организирано во свои национални (бугарски В. К.) организации решило да ги испрати во Женева во својство на негови легитимни претставници“ за да ја достават оваа петиција до Друштвото на народите.⁵⁶

На крајот, во петицијата се моли Друштвото на народите да ги преземе следниве мерки, при што свртуваме внимание на нивниот редослед особено на првата точка:

1. да се признае националноста (бугарска В. К.) на македонското население и да се почитуваат стриктно — под контролата на ДН — договорите за заштитата на малцинствата;

2. да се дозволи враќањето во Македонија на македонските емигранти;

3. да се амнестираат сите политички затвореници осудени од српските судови речиси исклучиво затоа што барале права и слободи што се загарантирани со малцинските договори;

4. да се одобри отворање на бугарски училишта и цркви; и

5. за контрола на извршувањето на овие задолженија, што се усвоени од југословенската влада во врска со договорите, да се назначи во овој дел на Македонија специјална комисија што ќе ја именува Друштвото на народите.⁵⁷

Како во нивното коминике за печатот, така и во петицијата, не е пропуштено да се потцрта дека досегашните петиции што се доставувани од македонските емигрантски организации од Бугарија наводно одговараат со својата содржина на „желбите на бугарското население во Македонија.“

Самата содржина на петицијата покажува дека нејзината основна интенција била да се „докаже“ пред ДН и признае од негова страна дека Македонците се „Бугари“, а не „Срби“, за што во дадениот момент биле најмногу заинтересирани великобугарските и врховистичките кругови во Софија. Затоа, ова барање било ставено на прво место во петицијата. Тоа го одбележува и весникот „Македонија“ во Софија, набројувајќи ги и другите барања.⁵⁸

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ В. „Македонија“, Софија, од 18. I. 1930 год.

По една седмица откако Шалев и Илиев ја поднесле оваа петиција, на 28. I. 1930 година, во Женева доаѓа и третиот петиционер Глигор Анастасов, кој со една изјава што е придодadena кон поднесената петиција, се придружил како потписник на петицијата.⁵⁹ Исто така тие објавиле дека формирале т.н. „Претставништво на бугарското национално малцинство во Југославија во Женева“ („Représentation de la Minorité nationale bulgare en Yougoslavie — Genève“).⁶⁰ На тој начин оваа група се комплетираше и можела да отпочне со своето дејствување пред ДН.

3. ОДГЛАСОТ ОД ПОЈАВАТА НА ШАЛЕВ, АНАСТАСОВ И ИЛИЕВ ВО ЖЕНЕВА ВО БУГАРИЈА И НАПОРИТЕ НА ЈУГОСЛОВЕНСКАТА КРАЛСКА ДИПЛОМАТИЈА ЗА ОБЈАВУВАЊЕ НИВНАТА ПРВА ПЕТИЦИЈА ЗА НЕПРИЕМЛИВА ОД КОМИТЕТОТ НА ТРОЈЦАТА НА СОВЕТОТ НА ДРУШТВОТО НА НАРОДИТЕ

Појавата на Шалев, Анастасов и Илиев, во Женева со оглед на нивната најавена мисија која тие требало да ја одиграат во ДН, е означувана во Бугарија како крупен успех на бугарската повоена малцинска политика по однос на македонското прашање. На бугарската јавност и на македонската емиграција и овој пат е сервирано дека сега, со појавата на овие петиционери, навистина дошол моментот кога ќе се издејствуваат „малцинските права“ на „бугарите под српска власт.“ Точно е и тоа дека појавата на Шалев и другарите во Женева, во периодот кога и самата петиционерска политика на бугарските влади спрема Македонија се наоѓала во криза, претставуваше нов импулс и охрабрување на приврзаниците на таквата политика. Затоа заинтересираните владејачки и врховистички кругови во Бугарија настојувале да дадат колку што е можно поширок публицитет за доаѓањето на овие тројца во Женева, бидејќи и за самите нив тоа значело засилување на нивната внатрешна политичка положба во таа земја.⁶¹ Посебно овде биле заинтересирани и круговите и приврзаниците на Ванчо Михајлов⁶² во врска со исходот на борбата којашто се разгорувала помеѓу протогеровистите и михајловистите. Имено, оваа акција на Шалев и другарите, требало да ги зајакне позициите

⁵⁹ Représentation de la Minorité nationale bulgare en Yougoslavie — Genève, Mémoire présenté., p. 35—86.

⁶⁰ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—7, Од извештајот на новинарот Милоје М. Сокиќ до КСД — ДН во Женева од 12. II. 1930 год. (прилог без број).

⁶¹ За илустрација до кој степен бил одзивот на бугарскиот печат, во врска со појавата на Шалев, Илиев и Анастасов во Женева, како и поднесувањето на првата петиција, ги наведуваме следниве весници: „Македонија“ од 21. I. 1930; „Зора“ од 23. I. 1930; „Независност“ (На Даскалов) од 21. I. 1930; Независност“ (на Смилов) од 21. I. 1930 год.; „Слово“ од 22. I. 1930; „Радикал“ од 22. I. 1930; „Народ“ од 22. I. 1930 „Вардар“ од 19. I. 1930; „Утро“ од 19. I. 1930; „Утро“ од 19. I. 1930; писмото на Анастасов до Генералниот секретар на ДН Ерик Драмонд, со кое се придружува кон првите двајца петиционери, е објавено во в. „Македонија“ од 5. II. 1930 год. и во в. „Зора“ од 6. II. 1930 год.; и др.

⁶² И „Свобода или смрт“ бр. 112 од 1. III. 1930 год., како уводна статија го поместува интервјуто што го дал Ванчо Михајлов на унгарскиот весник „Pester Lloyd“ во врска со „дрезмените постапки во Женева на македонските политичари.“

на вторите во Бугарија во борбата со протогеровистите кои иако ја следеле петиционерската акција за којашто станува збор, сепак се пројавувале порезервирано спрема петиционерството како метод на политичко дејствување по македонското прашање.⁶³ Ваквиот став на протогеровистите повеќе е резултат на фактот што петиционерството го инспирирале и поддржувале званичните бугарски власти кои стоеле на страната на ванчовистичката ВМРО и МНК. Општо земено, се забележува дека од 1930 година т.е. откако отпочнала акцијата на тројцата петиционери во Женева, во Бугарија била засилена пропагандата на овие десничарски реакционерни групи на македонската емиграција кои го користувале доаѓањето на Шалев и другарите во Женева за да ги зајакнат своите позиции сред емиграцијата кои и така биле расклатени поради влијанието на протогеровистите и на прогресивното движење, посебно на ВМРО (обединета).

До кој степен бугарските маси и македонската емиграција, како и Македонците во Пиринска Македонија, биле заблудувани во врска со појавата и најавената акција на Шалев и другарите, говори и фактот што големи надежи во успехот на нивната мисија полагале не само споменатите кругови во Бугарија, туку и оној дел од печатот во неа којшто дотогаш нередовно објавувал вести за петиционерската акција во ДН, сега не ја пропуштил приликата за да се настрои бугарската јавност на великобугарски позиции, по однос на Македонија. При тоа посебно внимание печатот му посветил на тврдењето пред јавноста дека Шалев, Анастасов и Илиев се вистински претставници на Македонците од Вардарска Македонија. Така, по повод нивната појава во Женева, органот на Демократската партија на Бугарија дури пишува дека „минатото и општествената положба на делегатите категорички докажува оти протестот на Македонците доаѓа по нивна сопствена иницијатива.“ Понатаму весникот и дава „историско значење“ на петицијата бидејќи од постоењето на Друштвото на народите „ова е прв пат Македонија да ѝ се обраќа непосредно на Женева“, и додава дека „... Досега Друштвото на народите постојано одбегнуваше да ги постави на разгледување петициите коишто му беа упатувани од македонската емиграција...“ (пудвлекол В. К.)⁶⁴

Ете во каква политичка атмосфера во Бугарија била пречекана и поздравена веста за појавата и мисијата на Шалев, Анастасов и Илиев во Женева. Во дадениот момент таа претставувала сериозно надевање кај бугарската јавност дека сега во Вардарска Македонија, ќе бидат постигнати одамна саканите миноритетни барања и цели за „поробените Б'лгари“, а откако била поднесена првата петиција, очите и ушите во Бугарија биле насочени кон Женева, во живо очекување на резултатите од нејзиното разгледување.

Независно од тоа што доаѓањето на Шалев, Анастасов и Илиев отпрвин било примено не така возбудливо во круговите на Секретаријатот на ДН, бидејќи Женева била полна со политички емигранти — како што и самиот Ерик Драмонд во таа смисла се изразил за

⁶³ „Свобода или смрт“ (протогеровистичка), Бог. В. бр. 104 од 20. I. 1930, стр. 15 (види ја статијата „Македонската петиција во Женева“).

⁶⁴ В. „Знаме“, София од 20. I. 1930 год.

тројцата пред постојниот делегат на Кр. Југославија во ДН — Илија Шуменковиќ⁶⁵ сепак, оваа вест за владата на Кр. Југославија делувала изненадувачки и била мошне непријатна. Телефонските разговори и честата размена на телеграмите помеѓу СКД во Женева и Белград тоа најдобро го илустрира. Владата веднаш побарала од Шуменковиќ да и ја испрати петицијата, што е и сторено⁶⁶. Изјавата пак на петиционерите дека ќе останат во Женева за да ја продолжат акцијата и дека ќе поднесат и друга петиција наводно „со преку илјада потписи“ од Македонија,⁶⁷ а особено доаѓањето и на Глигор Анастасов на 28. I. 1930 година, биле доволна индикација за белградската влада дека е во Женева ситуацијата сериозна. За тоа мошне јасно говорат првите чекори коишто таа ги презела. Така на пример, на барање на владата, организирано е од страна на Генералниот конзулат на Кр. Југославија во Женева, следење на движењето и работата на тројцата петиционери⁶⁸. Владата исто така и дала службен налог на својата делегација при ДН за испитување на можностите за да се придобие Димитрија Илиев повторно за Белград „без да се прави прашање за средствата“ за таа цел.⁶⁹ И покрај тоа што владејачките кругови во Белград грижливо и свесно ја држеле на страна југословенската јавност, а посебно македонскиот народ од она што се збиднувало во Женева сврзано со неговата положба, сепак овој пат, бидејќи се работело за релативно познати луѓе, владата не можела да го сокрие нивното „исчезнување“ та презела мерки како би се осудила и парирала нивната акција. Затоа, биле организирани и јавни собири во некои места во Македонија, со цел овие тројца да се разобличат и огласат како „предавници на својот („српски“ В. К.) народ“ и воопшто како личности со свои сомнителни морални квалитети и сл.⁷⁰ Притоа, се отишло дури дотаму некои од нивните најблиски и јавно да се откажуваат од нив.⁷¹ Впрочем, не била осамена појавата сред Македонците да доаѓа до семејни и фамилијарни раздори, разделби и вакви трагедии, против нивната волја и сл., — што е последица од ривалството и меѓусебната борба на соседните буржоаски влади, околу

⁶⁵ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—7, Телеграма на Шуменковиќ до МИД во Белград Пов. бр. 61 од 23. I. 1930 год.

⁶⁶ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—7, Пов. бр. 23 од 21. I. 1930 (Телеграма од Кумануди до Шуменковиќ).

⁶⁷ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—7, Извештај на Шуменковиќ од МИД, Пов. бр. 64 од 23. I. 1930 год.

⁶⁸ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—7, Одговор од Шуменковиќ на телеграмата од МИД, Стр. пов. 94 од 29. I. 1930 год.

⁶⁹ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—7, — Кумануди со Пов. бр. 84 од 31. I. 1930 год., до Шуменковиќ.

⁷⁰ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/1931, Ф—„Бугарска, разне године“, Пов. бр. 914 од 2. IX. 1931 год. (Извештај на МУП со Пов. бр. 31275 од 28. VII. 1931 година, со податоци за Глигор Анастасов и за одржување на митинзи за кои станува збор).

⁷¹ Таков бил случајот со Милан Анастасов, братот на Глигор, кој на митингот во Кавадарци, што бил организиран против неговиот брат Глигор, изјавил дека наводно се откажува од него. (Види цитиран документ под фусноста „64“.) Исто така и сестрата на Шалев наводно сакала да се откаже од својот брат, но редакцијата на в. „Политика“, не сакала да ја објави таа нејзина изјава. (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева П/52, Ф. „Бугарска“, Пов. бр. 255 од 4. IV. 1930 год. — Извештај на МИД до ПСД — ДН во Женева.)

Македонија, кое не престанало и по нејзината поделба по Првата светска војна.

Макар и во условите на спроведување отворен диктаторски режим, владата на Шестојануарската диктатура очевидно сакала да ги парира политичките импликации кои евентуално можеле да бидат предизвикани од појавата и акцијата на Шалев и другарите во Женева. Зашто сè уште биле свежи секавањата од меѓусебните партиски и парламентарни борби, во кои буржоаско-демократската опозиција — во стремежите да се добере и да ја подели власта, покрај тоа што се служела со паролите на народните маси и сета демократска јавност, за граѓански права и воопшто за демократизација на внатрешно-политичкиот живот во земјата, таа особено ја користела и истакнувала тешката положба и исклучителниот режим во Македонија⁷² за напади врз белградските централистички кругови. Затоа, изразувајќи ги настојувањата на овие кругови да ги задржат своите централистички позиции, за владата на Петар Живковиќ, доаѓањето на Шалев, Анастасов и Илиев во Женева било непожелно не само, заради тоа што се работело за нова категорија петиционери по т.н. „македонско прашање“, како прашање за „заштита на бугарско малцинство“ во Кр. Југославија, туку и заради тоа што пред и во текот на Шестојануарската диктатура земјата ја напуштиле како политички емигранти некои буржоаски политичари од Хрватска (Ј. Крњевиќ, Кошутиќ, Шутеј и други), така што природно се претпоставувало дека сега ќе дојде до поврзување на Шалев и другарите со хрватската граѓанска емиграција, која ќе потпомогне покрај хрватското прашање да го засилат истакнувањето и поставувањето и на Македонија пред меѓународните фактори, а во прв ред пред ДН.⁷³ Впрочем, оваа хрватска, главно франковистичка емиграција, поврзана со крајните терористички фашистички кругови во Европа, во ова време ја засилува сè повеќе својата дејност против Југославија, која всушност била насочена кон отцепувањето на Хрватска од составот на Југославија, односно кон нејзиното распарчување. И МНК во смисла на отцепувањето на

⁷² Познати се во речената смисла изјавите и протестите за тешката положба во Македонија на Љ. Давидовиќ, Стјепан Радиќ, на мнозина истакнати народни пратеници од некогашните опозициони граѓански партии, како во бив. парламент на Кр. Југославија, така и на политичките зборови и сл.

⁷³ Според неколку копии на извештаи од пратеникот на Кр. Југославија од Софија, Никшиќ, коишто владата ги доставила до својата постојана делегација во Женева, се заклучува дека таа имала доволно индикации за да ја доведе акцијата на Шалев, Анастасов и Илиев во врска со другите реваншистички и реакционери кругови од соседните земји и граѓанските емигранти од Југославија. Така, на пример, се претпоставувало дека идејата за организирање на оваа петиционерска група паднала на еден состанок во август 1929 година во Будимпешта меѓу делегатите на „Комитетот“ (бугарски В. К.) и Павелиќ и Перчец, како што на доаѓањето на овие двајца во Софија (коешто се и остварило) му претходеше состанок на истите со д-р Станишев во Австрија во мартовската сесија на Друштвото на народите. За овој состанок што се одржал близу италијанско-австриската граница, на пратеникот му зборел Обов во Париз. На состанокот, освен Станишев, Павелиќ и Перчец, биле присутни и претставниците на „Разбудените Унгарци“, од т.н. „Косовски комитет“ и италијанската известителна служба. Од ова се извлекол заклучокот дека „... сево ова укажува на добро организирана акција против безбедноста на нашата држава...“ (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—9, Пов. бр. 207 од 22. III. 1930 и Пов. бр. 244 од 2. IV. 1930 г.).

Македонија од Југославија, се поврзува со групата на Анте Павелик⁷⁴ за која цел дури се склучува и спогодба во Софија пролетта 1929 година.⁷⁵

Постоеле и други причини поради кои југословенската кралска дипломатија овој пат се нашла во поинаква и поделикатна положба. Имено, бугарската страна извлекла достатно поуки од мотивите за одбивањето на досегашните петиции за „малцинската заштита“ на македонското население што беа упатувани главно од МНК до ДН. Затоа, при составувањето на петицијата на Шалев и другите, водена е посебна грижа таа бездруго да ги исполнува петте услови за приемливоста. При тоа особено се водело сметка, петиционерите да не ја губат политичката врска со државата и владата кон која и припаѓаат. Имено, тие и натаму си се сметале за поданици на Кр. Југославија. Освен тоа, согласно со Резолуцијата на Советот на ДН во Мадрид, Генералниот секретар на ДН, Драмонд, како што е речено, бил мошне претпазлив по однос на одбивањето односно прифаќањето на малцинските петиции. Исто така, поранешниот став на Комитетот на тројцата на Советот на ДН од 5. VI. 1928 година од правна гледна точка не можел да биде применет на овој извор. Затоа, по приемот на оваа петиција Секретаријатот на ДН ја подложил истата на редовна процедура.

Но и покрај тоа што владата на Кр. Југославија знаела за мотивите од кои овој пат се раководел Секретаријатот на ДН, земајќи ја во постапка оваа петиција⁷⁶, таа непоколебливо ќе настојува да ја парира оваа акција што доаѓала откај Бугарија и женевските петиционери за да се ослободи од неудобниот за неа политички ефект што таа го предизвикала како и од неизвесноста од исходот на истата. Зашто во случајот со петицијата на Шалев, Анастасов и Илиев не се работело толку за правната туку политичката страна на прашањето, која повеќето и била поставувана со петицијата и третирана во печатот, имено, дека сега ДН ќе треба да се изјасни: да ли Македонците се „Срби“ или „Бугари“. Така, на пример, ова прашање било покренато и на заседанието на Комисијата за малцинствата на Меѓународната унија на здруженијата за Друштвото на народите, од 23 и 24 февруари 1930 година, кога генералниот секретар на Унијата Т. Ријсен (Th. Ruysen)⁷⁷ поднел кус реферат пред споменатата Комисија за усвоените измени во процедурата по малцинските петиции што ги донел Советот на ДН на својата Мадриска сесија. По тој повод Т. Ријсен се осврнал на петицијата што ја поднесле Шалев, Анастасов и Илиев до ДН, укажувајќи на „корисноста“ од оваа петиција, „која што може да го доведе Друштвото на народите да заземе став по се уште отворено прашање за бугарскиот или небугарскиот карактер

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Veritas, op. cit., стр. CXCVI.

⁷⁶ UNL and A, Geneva, Doc. No 4/16962/166 February 17th, 1930 (Нота од Генералниот секретар на ДН со која се доставува петицијата на Шалев, Анастасов и Илиев до владата на Кр. Југославија.).

⁷⁷ Проф. Ријсен, (Th. Ruysen) — познат публицист кој посебно се занимавал со малцинското прашање во Македонија. Првин се изјаснувал дека Македонците се „бугарско малцинство“, но подоцна покажува видлива воздржаност по ова прашање.

на словенското население во Македонија.⁷⁸ Освен тоа, токму во овој период, на страниците на органот на Меѓународната унија за здруженоста за друштвото на народите „Les Minorités Nationales“ е започната остра полемика помеѓу Т. Ријсен и проф. Е. Бове (Ernest Bovet) од една и Д-р Шаховиќ⁷⁹ од друга страна, околу прашањето — што се Македонците: „Срби“ или „Бугари“.⁸⁰

Во таква атмосфера настанала жива дипломатска активност во ДН околу оваа петиција, при што предничела југословенската кралска дипломатија, која сакала да се најде решение за петицијата да се прогласи за неприемлива. Очевиднo е дека таа била заинтересирана за ставот на Комитетот на тројцата особено со оглед првото барање во петицијата. Затоа, откако на југословенската влада и била доставена истата, Шуменковиќ во таа смисла и го водел разговорот со Драмонд на 21. II. 1930 година.⁸¹ Тој го прашал за неговото мислење по однос ставот што го заземале поранешните комитети на тројцата спрема одбивањето на југословенската влада на тврдењата дека во Југославија не постои какво и да било бугарско малцинство. Драмонд, навистина, му одговорил дека досега ниту еден Комитет на тројцата не донел каква било одлука по тоа прашање и верувал дека таков ќе биде ставот и понатаму, но сепак, за да ја држи владата на Југославија во неизвесност а и под влијание, според нашето мислење, — му укажал на југословенскиот дипломатски претставник дека е прашањето „мошне тешко“ повеќе затоа што за времето на извесни преговори помеѓу владите на Грција и Бугарија.⁸² Советот (на ДН В. К.) „бил наведен, секако имплицитно, да претпостави постоење на малцинство со бугарски говорен јазик во грчка Македонија“⁸³ Драмонд додал дека „не би било мудро“ југословенската влада да ја одбие приемиливоста на петицијата „само затоа што е несигурна во поглед одлуката на Претседателот и на неговите двајца колеги.“⁸⁴

Меѓутоа, и покрај добиените уверувања за изземање на политичкиот момент и во овој случај и покрај непопустливоста на Дра-

⁷⁸ Ruysse Th.: La Commission des minorités de l'Union internationale (des Associations pour la Société de Nations V. K.), Session de Bruxelles, 23—24, Février 1930, „Les Minorités Nationales“, Lausanne — Bruxelles Troisième, Année, No 1, Janvier 1930, p. 28.

⁷⁹ Проф. Ернест Бове (Ernest Bovet) бил главен и одговорен уредник на сп. „Les Minorités“ и генерален секретар на Швајцарската лига на Друштвото на народите од Лозана. Проф. Ксенофон Шаховиќ по потекло е Македонец и како застапник на великосрпската теза за националниот белег на Македонците бил често пати член на делегацијата на Југословенската лига на Друштвото на народите, каде ги бранел овие ставови.

⁸⁰ „Les Minorités Nationales“, цит. бр., p. 33—40; и No 45 Juillet — Septembre 1930, p. 1—2 и 42—47; Органот пак на МНК „Македонија“ од 10. II. 1930 година, истакнува дека „Македонските претставници во Женева, му укажуваат на Белград на неговата должност...“

⁸¹ АМ, Скопје, Микрофилмирани материјали од Швајцарија, К. 146, Снимци 439—440; „Minutes“ на Драмонд за разговорот што го водел со Илија Шуменковиќ на 21. II. 1930 год.

⁸² Овде Драмонд мислел секако на т.н. „Мали протоколи“.

⁸³ АМ, Скопје, Микрофилмирани материјали од Швајцарија, К. 146, Снимци 439—440; „Minutes“ на Драмонд за разговорот што го водел со Илија Шуменковиќ на 21. II. 1930 година.

⁸⁴ Ibidem. (Комитетот на тројцата на Советот на ДН, го сочинуваат претседателот на Советот на ДН и уште двајца членови коишто тој ќе ги покани на соработка).

монд на натамошните интервенции на Шуменковиќ за прогласување на оваа петиција за неприемлива, југословенската влада не престанала да бара излез од оваа непријатна положба во која била ставена во врска не само со петицијата на Шалев и другите, туку и воопшто со нивната појава, бидејќи доколку истите не ќе бидат огласени како непожелен извор од ДН, тие и натаму ќе дејствуваат политички неповолно во Друштвото на народите во поглед на Македонија. Од каде произлегува ваквиот цврст став на официјалниот Белград за дејствување на дипломатско поле за дискриминација на тројцата петиционери како извор на петиции? Секако, тогашните белградски политичари добро го познавале својот противник и знаеле каде му е слабото место — односно „каде да удрат“.⁸⁵ Ним им било јасно дека таа акција дошла откај Бугарија. Во тоа југословенската влада не се сомневала. Дури за тие врски таа имала јасни индикации, како на пример, со начинот како се реагираше откај Бугарија, кога Шалев и другарите се појавиле во Женева, во бугарскиот печат со објавувањето на поздравните телеграми помеѓу петиционерите и претседателот на МНК д-р Станишев, со објавувањето на петицијата на Шалев и д-те во весникот „Македонија“ којшто ги објавил дури и факсимилите со оригиналните потписи на Шалев и Илиев. Имено, тесниот временски интервал од поднесувањето на петицијата и од нејзиното публикување во в. „Македонија“ бил една од индикациите за Белград дека таа била подготвена првин во Софија, па потоа Шалев и Илиев ја поднесле до Друштвото на народите.⁸⁶ Од ова заинтересираните владеачки кругови во Белград извлекле заклучок дека петицијата веќе била во Бугарија кај оние фактори што ја раководеле оваа акција; освен ова на властите во Белград им оставило посебен впечаток и подоцнежното доаѓање на Анастасов во Женева, за кого се разбрало дека првин бил во Софија, па потоа заминал во седиштето на ДН.⁸⁷ Затоа и овој пат својот став за оспорување на приемливоста на оваа петиција владата на Кр. Југославија го засновала на својата досегашна политичка линија — на врските на петиционерите со „Македонскиот комитет“...⁸⁸ Таа веднаш отпочнала трескаво да работи на прибавување писмени сведоштва за врските на Шалев и другарите со „Македонскиот комитет“. Така уште на 3. III. 1930 година, Постојаната делегација при ДН на Кр. Југославија при ДН, побарала од својата влада да се приберат и достават докази за врската на петиционерите со ВМРО

⁸⁵ Ова се зборови на Воја Маринковиќ што ги употребил во една своја телеграма до Шуменковиќ.

⁸⁶ В. „Македонија“ од 22. I. 1930 год.

⁸⁷ Според податокот на Главниот Генералштаб на Министерството на војската и морнарицата на Кр. Југославија (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф. „Бугарска“ (1929), Пов. бр. 199 од 22. III. 1930 год. — Доставен извештај на Главниот Генералштаб од страна на МИД Стр. Пов. 220 од 12. III. 1930 год.).

⁸⁸ Во оваа смисла охрабрувачки делувала веста од пратеникот на Крал. Југославија во Софија, дека дипломатскиот претставник на Велика Британија во Софија, ја испратил во Лондон петицијата на Шалев, Илиев и Анастасов „за информација“. По тој повод тој соопштил дека „може да се смета дека оваа петиција е дело на Македонскиот комитет...“ (Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—9, Пов. бр. 257 од 27. II. 1930 год.: доставен извештај на МИД од пратеникот на Кр. Југославија во Софија.).

на Ванчо Михајлов.⁸⁹ Со ова барање биле веднаш задолжени Министерството на војната и Министерството за внатрешни работи. На тоа брзо се работело и во оние административни ресори кои имале можност да достават такви податоци.⁹⁰

Повод за ваквото истапување на владата на Кр. Југославија во ДН, бил и атентатот во Пирот и други места, а и одделните заканувања што ги изнела терористичката ВМРО на Ванчо Михајлов преку својот илегален орган доколку не биде повољно решена петицијата на Шалев, Анастасов и Илиев.⁹¹ Прв чекор за оспорувањето правото на тројцата да поднесуваат петиции до ДН, по налог на својата влада, сторил Илија Шуменковиќ пред Генералниот секретар на ДН Ерик Драмонд на 5. III. 1930 год.⁹², изјавувајќи му дека неговата влада ќе ја одбие петицијата како неприфатлива, бидејќи таа има извесни докази „дека тројцата петиционери работат во согласност со Македонскиот комитет и дека ќе ги смета како агенти на овој Комитет“, додавајќи дека неговата влада особено сега се плашела бидејќи „понатамошното какво и да било охрабрување што би им се давало на петиционерите (од страна на ДН В. К.), би имало сериозни политички последици“, и дека „југословенското јавно мислење е возбудено поради неодамнешниот атентат во Пирот“. Во името на својата влада тој го оспорувал правото на петиционерите дека се „избраници“ на народот и наспомнал дека таа смета дека петиционерите не можеле лично да поднесуваат петиции, и таа не го признава воопшто овој извор кој според неа „не е добро проучен“.⁹³

Драмонд му одговорил на Шуменковиќ дека „тоа не е јасен доказ“ и барал сигурни докази доколку се смета од страна на југословенската влада да се оспори приемливоста на петицијата врз изнесената основа.⁹⁴ Ваквата решеност на југословенската влада на 14. III.

⁸⁹ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф— „Бугарска“, Телеграма од Шуменковиќ до МИД и Посланството во Софија со која се бараат итно докази за врквата на петиционерите со ВМРО на Иван Михајлов. (Пов. бр. 143 од 3. III. 1930 год.).

⁹⁰ Министерството на војската и морнарицата и МУП.

⁹¹ Предавањето на петицијата на Шалев, Илиев и Анастасов се совпаѓа со времето кога во Софија се потпишувала спогодбата меѓу Кр. Југославија и Бугарија околу уредувањето на пограничните прашања. Со оглед на тоа што со оваа спогодба и Бугарија преземала на себе обврската да ги спречува насилините средства, по потпишувањето на спогодбата како реакција на истата, дојде познатиот Пиротски атентат што го изврши терористичката ВМРО на Иван Михајлов. Статијата пак „Следъ думите ще дојдатъ делата“ којашто беше објавена во илегалниот весник „Свобода или смртъ“ на оваа организација (. „Свобода или смртъ“ Но 112 од 1. III. 1930 год.) била наменета за да се закани отворено со терористичка акција, бидејќи поминало веќе два месеца од предавањето на петицијата на Шалев и другите, а истата се уште не била доставена ниту на владата на Кр. Југославија, ниту на големите сили. Овие факти белградските кралски дипломати обилно ги ползуваа во прво време во ДН за да ја докажат врквата на петиционерите со терористичката ВМРО, која на овој начин ја напаѓа не само Кр. Југославија туку и Друштвото на народите, Генералниот секретар на истото, големите сили и Европа.

⁹² АМ, Скопје Микрофилмирани материјали од Швајцарија (ММШ) К. 145, Снимци: 431—433 („Minutes“ на Ерик Драмонд за разговорот што го водел со Илија Шуменковиќ, на 5. III. 1930 год.).

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ Ibidem.

1930 година од Шуменковиќ⁹⁵ му била потврдена и на директорот на Одделението за малцинствата на Секретаријатот на ДН Пабло де Аскарате и покрај противењето на истиот дека со тоа би се нарушувала процедурата која е установена од страна на Советот на Друштвото на народите.

До кој степен прашањето околу акцијата на Шалев и другарите била сериозна за официјалниот Белград, говори и личната интервенција по ова прашање во Секретаријатот на ДН на министерот за надворешни работи на владата на Петар Живковиќ, д-р Воја Маринковиќ. За нас е мошне интересен разговорот што го водел со директорот на споменатото одделение на Секретаријатот на ДН Пабло Де Аскарате на 19. III. 1930 година по однос на „македонското прашање“⁹⁶. Маринковиќ тогаш разговарал долго со Аскарате и „во многу детали“ и со „une grande force de conviction“ на низата „битни нешта кои требало во Друштвото на народите да се имаат предвид за да се разбере во суштина дадената ситуација“, како го окарактеризирал овој разговор Аскарате со Маринковиќ. Меѓу прашањата кои биле спомнати од Маринковиќ, на прво место тој говорел по прашањето што се Македонците, укажувајќи му дека „српска Македонија е населена со едно население кое не треба да се смета ниту како Бугари, ниту како Срби. .“⁹⁷, дека тоа население нема никаква национална свест, та според тоа истото немало никаков интерес ниту барање за да се отворат бугарски училишта. На оваа изјава на Маринковиќ по однос на националната определеност на Македонците, според толкувањето на југословенскиот министер, на маргината на односниот извештај (Minutes) од Пабло Аскарате, генералниот секретар на Друштвото на народите Ерик Драмонд, ја ставил својата забелешка дека е ова изјава „мошне интересна“ („very interesting“), и ништо повеќе⁹⁸. Во нагатамошното излагање Маринковиќ ги изнел гледиштата на југословенската влада за суштината на т.н. „малцинска политика“ на бугарските влади, по однос на постоењето на т.н. „бугарско малцинство“ во Вардарска Македонија, инстистирајќи на тоа дека бугарските политичари всушност не ја сметале установената граница меѓу Бугарија и Кралството Југославија за дефинитивна. На крајот, земајќи ги како повод неодамнешните атентати, инсистирал „avec beaucoup de force“ на невозможноста на југословенската влада да се помири со една ваква ситуација во која „револуционерните и терористички организации од Бугарија можат некажнето да ги убиваат југословенските граѓани“ поради што Маринковиќ „придавал голема важност на тоа од страна на Комитетот (на Тројцата на Советот на ДН В. К.) да постои декларација во смисла: петициите, испраќани од изворите кои имаат револуционерен и терористички карактер не би тре-

⁹⁵ АМ, Скопје, ММШ, К. 145. С. 422 (Извештај на Пабло Аскарате до Ерик Драмонд за разговорот, воден со Илија Шуменковиќ од 19. III. 1930 год.).

⁹⁶ АМ, Скопје, ММШ, К. 145, С. 423—427 („Minutes“ на Аскарате од разговорот со Д-р Воја Маринковиќ, воден на 19. III. 1930 год.).

⁹⁷ ⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Ibid.

бало да бидат примани од Друштвото на народите⁹⁹. На ова последно Мариновик инсистирал и при својата средба со Авенол.¹⁰⁰

Сепак, за да се извлече од ваквата неблагодарна положба, југословенската влада била потпомогната од владата на Велика Британија. Зашто во случајов не се работело само за сојузничката лојалност од војната, туку и за британските интереси на ова чувствително подрачје на Балканот, во кое на пример, и Италија и на ваков начин ги мешала своите прсти, како и заради тоа што акцијата на Шалев и другарите значело и алузија на одлуката на Комитетот на тројцата на Советот на ДН од 5. VI. 1928 година, со кое се согласила, како како што видовме и владата на Велика Британија¹⁰¹. Затоа, истата се заинтересирала и по дипломатски канали нашла за потребно да интервенира во корист на својата политика. За тоа дознавме од контактирањето на Ерик Драмонд — генералниот секретар на Друштвото на народите, во ова време во Лондон, кога истиот, помеѓу другото, се консултирал и по прашањето за акцијата на Шалев, Анастасов и Илиев за постапката по однос на нивната петиција, што ја поднеле до Друштвото на народите. Во разговорите што ги водел, од страна на Foreign Office (Кадоган) му е укажано дека владата на Велика Британија располага со сигурни докази за врската на Шалев и другарите со ВМРО (се разбира таа на Ванчо Михајлов).¹⁰²

По своето враќање во Женева, Драмонд му соопштил на Шуменковиќ, на 24. III. 1930 година, дека „го изменил своето мислење“ за петицијата на Шалев и останатите, за нејзината приемливост, давајќи му до знаење дека е возможно за југословенската влада да се оспори приемливоста на петицијата „со оглед на јасните врски кои ги обединуваат петиционерите со Македонската револуционерна организација“, и доколку југословенската влада даде такви докази и тоа го акцентира, има изгледи Комитетот на тројцата не само да ја одбие приемливоста на петицијата, туку и да заземе став во иднина „каде што постојат такви врски, идните петиции би требало да не се сметаат за приемливи, а Комитетот ќе сфати и какви се и самите подно-

¹⁰⁰ AM, Скопје, ММШ, К. 145, С. 422 (Извештај на Пабло де Аскарате за разговорот со д-р Воја Мариновик, воден на 19. III. 1930 год. и „Note by Avenol“ од 16. IV. 1930 год.). Наспоменуваме дека Жозеф Авенол бил истакнат француски политичар и финансиски експерт, главно помеѓу двете светски војни. Бил и еден од истакнатите функционери во Секретаријатот на Друштвото на народите. Од 1932 година Авенол е Генерален секретар на Друштвото на народите, после Ерик Драмонд.

¹⁰¹ За судрувањето на интересите на големите сили на Балканот, мошне е карактеристична кризата на владата на Љапчев кон крајот на 1928 година. Впрочем, за дејствувањето на бугарската влада, во овој период, во согласност и со поддршката на Италија, како и дека зад акцијата на ВМРО на Иван Михајлов и МНК се чувствувале „рацете на италијанската и бугарската влада“ мошне отворено пишува едниот од непосредните сведоци на овие дипломатски борби во Друштвото на народите околу Македонија, Пабло де Аскарате. (Azcarate, P(abulo). De, former director, Minorities questions section of the League of Nations, League of Nations and national minorities — an Experiment — Translated from the spanish — Washington 1945, p. 50.)

¹⁰² AM, Скопје, ММШ, К. 145, С. 418 (Извештај на Генералниот секретар на ДН, Драмонд за неговиот разговор со Илија Шуменковиќ од 24. III. 1930 год.).

сители на петицијата.¹⁰³ Последново Драмонд му го соопштил подоцна и на Директорот на Одделението за малцинствата и Административната секција Пабло де Аскарате, дека при неговиот престој во Лондон добил известување од владата на Велика Британија дека таа располага со „апсолутен доказ“ („absolute proof“) за врските на овие петиционери со „Македонскиот револуционерен комитет.“ Од ова Драмонд извлекол заклучок дека и владата на Велика Британија ја проучувала оваа петиција.¹⁰⁴

По ова настапила и поспокојна атмосфера во белградските владејачки кругови. Сега владата на Кр. Југославија пристанала да не ја оспорува приемливоста на петицијата, но истовремено изјавила дека ќе поднесе два меморандуми од кои едниот ќе се однесува на врските на петиционерите со „Македонскиот револуционерен комитет“ (на ВМРО В. К.) заедно со изјавата дека владата на Југославија не ќе може да одговара на петиции доставени од таков извор, а вториот ќе се однесува на содржината на „сторените обвинувања“ во петицијата.¹⁰⁵

Во меѓувреме, додека сè уште во јавноста не била позната судбината на петицијата на Шалев и другарите, интересно е да се одбележи дека на посреден начин во Друштвото на народите е пренесено становиштето на владата на Бугарија односно на претседателот на нејзината влада Андреј Љапчев. Тоа го дознаваме од разговорот што го водел со Аскарате, претставникот на Меѓународното биро за мир, Кид (Kilde). По одржаниот конгрес во Атина тој посетил неколку балкански земји и по тоа ги пренел своите впечатоци на Аскарате на 14. IV. 1930 година, а посебно од разговорот што го водел со министер — претседателот на бугарската влада. По однос на „македонското прашање“ т.е. „заштитата“ на „бугарските малцинства“ Љапчев се искажал во разговорот дека „тој не се интересира во поглед на прашањето на границите, само ако еден режим на правдата биде воведен насекаде“. Кид потоа се префрлил и на „македонското прашање“ изразувајќи мислење дека би требало прашањето за постоењето на „бугарското малцинство во Јужна Србија“ да биде „предмет на една анкета којашто ќе може да устаноува волјата на ова население.“ Кид дури му побарал одговор на прашањето: дали ДН е надлежно да побара од белградската влада да даде своја согласност на една таква анкета. Аскарате одговорил дека Комитетот на тројцата, според установената процедура, треба да соработува по ова прашање со односната влада, што значи дека тоа зависи од повисокиот форум на Друштвото на народите, а не од него.¹⁰⁶

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ AM, Скопје, ММШ, К. 145, С. 417 (Доверливо — Confidential — известување на Ерик Драмонд до Пабло де Аскарате од 24. III. 1930 год.).

¹⁰⁵ UNL and A. Geneva, Doc. No. 4 /19587/ 27. III. 1930. (Извештај на Драмонд за разговорот со Шуменковиќ од 27. III. 1930 год.)

¹⁰⁶ AM, Скопје, ММШ, К. 145, С. 414 (Minutes на Пабло де Аскарате за разговорот што го водел со Кид на 14. IV. 1930 година).

Меѓутоа, ваквата изјава на Љапчев немала веќе никакво практично значење за круговите на ДН, бидејќи со оглед на изложеното, судбината на првата петиција на Шалев и другарите de facto, веќе била решена.

И претставникот на Бугарија во ДН, Миков се заинтересирал кај Аскарите за тоа каква ќе биде судбината на петицијата на Шалев и другарите, но само ја добил информацијата дека Комитетот нема да навлегува во прашањето за националната припадност („бугарска“ или „српска“) на Македонците.¹⁰⁷

По овие мошне живи дипломатски контакти и комбинации околу постапката во врска со петицијата на Шалев и другарите, владата на Кралството Југославија ги доставила до Секретаријатот на ДН своите два меморандуми како свој одговор на споменатата петиција.¹⁰⁸ Заедно со нив на Секретаријатот на ДН односно на Комитетот на тројцата му се доставени и писмените докази за врските на Шалев, Анастасов и Илиев со ВМРО на Ванчо Михајлов. Еден од таквите докази кој бил најсилен, било писмото под заглавие „Драги Киро“ пишувано од човек на оваа организација, во кое се говори за Симеон Ефтимов, како „прва личност“ на Организацијата (ВМРО В. К.) во Женева и „кај кого се сега Шалев и Анастасов...“¹⁰⁹

Ова секако му било доволно на Комитетот на тројцата кој што на сесијата на Советот од мај 1930 година, во чиј состав влегувале по еден претставник на Полска, Велика Британија и Финска, ја разгледал петицијата и забелешките на југословенската влада и донел своја одлука со која се отфрлува односната петиција со една доста куса формулација имено, дека е петицијата „неумесна и неприемлива“, бидејќи не дава доволно гаранции во поглед на својот извор.¹¹⁰ Но исто така карактеристично е и тоа што Комитетот не се впуштал и овој пат во оценката на „конкретните оптужби на петиционерите“ против југословенската влада, ниту пак во поставеното прашање за „постоењето или непостоењето на бугарското малцинство“ во Југославија.¹¹¹

Како што се гледа, оваа акција во Друштвото на народите по однос на петицијата на Шалев, Анастасов и Илиев, од која многу се очекувало во Бугарија, и овој пат не ги дала очекуваните резултати. Ваквиот исход донел прилично разочарување кај тамошните заинтересирани политички кругови, се разбира, и на врховистичките од македонската емиграција што биле со МНК и ВМРО на Ванчо Михајлов.

¹⁰⁷ AM, Скопје, ММШ, К. 146, С. 400 (Извештај — Confidential — на Пабло де Аскарите за средбата и разговорот со Миков, од 23 мај 1930 год.).

¹⁰⁸ UNL and A, Geneva, Doc. C. 242, 1930, I May 5 1930; C. 245. 1930. I. May 5th 1930.

¹⁰⁹ Архив СИП-а, ПАКСД — ДН, Женева, П/52, Ф—8, Пов. бр. 459 од 21. V. 1930 (Преведено писмо на српскохрватски јазик за кое станува збор; истото е доставено со Стр. Пов. II. бр. 29 од 8 мај 1930 год. од страна на МУП до К. Фотеќ, ополномоштен министер во Белград. Се работи за фотокопија.).

¹¹⁰ UNL and, A. Geneva, Doc. C. 336. 1930. I.

¹¹¹ Ibidem.

4. НАСТОЈУВАЊЕТО НА СОФИЈА ДА ЈА ПОПРАВИ НЕУДОБНАТА ПОЛОЖБА НА ШАЛЕВ, АНАСТАСОВ И ИЛИЕВ ВО ДРУШТВОТО НА НАРОДИТЕ ПО ОДБИВАЊЕТО НА „НИВНАТА“ ПРВА ПЕТИЦИЈА

Со оглед нескриените надежи дека овој пат — наспроти неодолеваните резултати од досегашната малцинска политика по однос на македонското прашање — ќе се успее во Друштвото на народите (ДН) со петицијата и воопшто со мисијата на Шалев и другарите, кои што било настроено и бугарското јавно мислење, посебно Македонците — емигранти, одлуката на Комитетот на тројцата на Советот на ДН со која е одбиена односната петиција, а посебно образложението дека „петицијата не дава доволна гаранција во поглед на својот извор“, делувала прилично непријатно и изненадувачки најнапред кај бугарската влада и експонентите на таквата нејзина политика во Женева. Се разбира, ваквата мотивација со која била одбиена петицијата на Шалев, Анастасов и Илиев мошне добро била разбрана од заинтересираните кругови во Бугарија, имено, дека се работи за врски на петиционерите со терористичката ВМРО на Иван Михаилов.

Барајќи излез од оваа ситуација бугарската влада најнапред настојувала инака да се убедат надлежните фактори во ДН дека Шалев, Анастасов и Илиев не се поврзани со „револуционерната организација“. Први такви обиди се преземени преку лични контакти, а поводот за нив била изјавата на д-р Воја Маринковиќ, министер за надворешни работи на владата на Кралството Југославија. Имено, откако истиот разбрал за постоењето докази за врските на Шалев и другите со ВМРО на Иван Михаилов и дека со оглед на тоа петицијата секако ќе биде одбиена, тој намерно ова го изјавил во печатот по неговото враќање од Женева, за со тоа да го означи тоа како свој дипломатски успех, да ги охрабри загрижените политички кругови во Белград за судбината на петицијата, како и да ги пресече секако натамошните надежи на спротивната страна во врска со овој нивен најнов петиционерски чекор во Женева.¹¹² Алудирајќи дека со оваа изјава е прејудизирана одлуката на Комитетот на тројцата на Советот на ДН, уште на 22 мај 1930 година, Симеон Ефтимов телефонски побарал од еден службеник (Италијанец) во Секретаријатот на ДН да му биде соопштено решението на Комитетот¹¹³. Меѓутоа, тој не можел да добие информации, бидејќи сè додека прашањето не се изнесе пред Советот на ДН, одлуките на Комитетот остануваат во тајност.

Веднаш по овој неуспешен обид да се дојде до информации, претставникот на Бугарија при ДН, Миков уште утредента на 23. V 1930 год. водел доверлив разговор со Директорот на Одделението за малцинствата на Секретаријатот на ДН Пабло де Аскарате¹¹⁴. Миков му се пожалил на Аскарате на спомнатата изјава од Маринковиќ, но овој му одговорил дека нему не му била позната ваква изјава, но за да го утеша претставникот на бугарската влада, му објаснил дека

¹¹² В. „Политика“ од 21 мај 1930 год.

¹¹³ ДАСРМ, Скопје, ММШ, К. 145, С. 398 (Извештај на Bruscoleri од 22. V. 1930 год., за неговиот телефонски разговор со Симеон Ефтимов.).

¹¹⁴ ДАСРМ, Скопје, ММШ, К. 145. С. 400 (Доверлив извештај — Confidential Minutes — на П. Аскарате од средбата со Миков на 23 мај 1930 год.).

Комитетот на тројцата нема да навлегува во прашањето што го покренала југословенската влада, која како што е познато го негирала постоењето на „бугарското малцинство“ во Југославија. Интересирајќи се понатаму за судбината на петицијата и на нејзините подносителите, Миков се повикувал на интересот што истата го предизвикала „во сите средини коишто се интересираат по ова прашање“ и токму заради тоа „што таа не потекнува од елементите кои се доведуваат во врска со револуционерната организација“¹¹⁵. Се разбира, Аскарите не се впуштат воопшто во ова прашање, бидејќи веќе бил запознат со ставот на владата на Велика Британија по ова прашање, туку разговорот го свртел кон прашањето на границата помеѓу Југославија и Бугарија во врска со одговорот на југословенската влада на петицијата на Шалев и другите во кој таа изјавила дека ја смета границата како дефинитивна¹¹⁶. Миков го одбегнал одговорот на ова директно прашање што му го поставил Аскарите, и му укажал дека установувањето во Македонија на „нормални услови за живот на населението е еден од најважните основи“ („un des éléments les plus importants“) за да се „осигурат добрите односи меѓу Југославија и Бугарија“,¹¹⁷ што значи дека единствен услов за воспоставување на пријателските односи помеѓу Југославија и Бугарија е „решавањето“ на малцинското прашање за т.н. „бугарско население“ во Вардарска Македонија, инаку, до подобрување на односите не може да дојде.

Најпосле согласувајќи се со Аскарите со „тешкотиите“ коишто ги среќавал Комитетот кога ја разгледувал петицијата на Шалев, претставникот на бугарската влада го примил како свршен факт решението на Комитетот на тројцата со која е одбиена оваа петиција, за што ја известил својата влада.

Меѓутоа, додека бугарската влада морала да го премолчи и на ваков начин да го прими овој дипломатски пораз, дотогаш бугарската јавност не можела така лесно да ја свари и прими оваа вест од Женева, дотолку повеќе, што, како што истакнавме, акцијата на Шалев и другарите била нашироко публикувана и поздравувана скоро од ситот бугарски печат. Надежите и ликувањата кои тогаш беа ширени преку него, останаа попусти и сето ова сега се претвори во горчливо разочарување. Дури со сета своја жолчност и збунетост, нападите во бугарскиот печат против Комитетот на тројцата и на Советот на ДН и воопшто на малцинската политика на ДН, беа упатени на погрешна адреса! Врз основа на веста од прва рака, која не била точна, низа бугарски весници по верижен пат го пренесле погрешно составот на Комитетот на тројцата на Советот на ДН и се нафрлиле врз одделни политички личности кои всушност не биле во споменатиот комитет.¹¹⁸ Така на пример, неправилно бил нападнат преку бугарскиот печат полскиот министер за надворешни работи Залески, како и претстав-

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ UNL and A, Geneva, Doc. 242. 1930, May 5th 1930 и Doc. C, 245. 1930. I. May 5th Geneva.

¹¹⁷ ДАСРМ, Скопје, К. 145. С. 400 (Доверлив извештај — Confidential Minutes — на П. Аскарите од средбата со Миков на 23 мај 1930 год.).

¹¹⁸ Всушност Комитетот на тројцата на Советот на ДН, кој ја разгледувал првата петиција што ја поднесле Шалев и другарите, бил составен од претставниците на Велика Британија, Полска (но тоа не бил Залески, туку Сокал) и Финска.

ниците на Персија и Венецуела, кои воопшто не учествувале во работата на овој комитет. Во бугарскиот печат се појавиле и такви написи коишто ја поставиле на тапет т.е. на преиспитување малцинската и петиционерската политика во (на) Бугарија, посебно начинот на којшто таа се води.¹¹⁹

Во условите на ваквото реагирање на јавноста во Бугарија, требало да се вложат најтатомошни напори за да се извлече од непријатната положба во која сега се нашла бугарската влада, како на внатрешен така и на надворешен политички план. И покрај тоа што впечатокот бил навистина неудобен за бугарската страна и се согледувало дека штогм била одбиена првата петиција на Шалев и другарите, поднесувањето на други петиции не би имало реална смисла,

¹¹⁹ В. „Зора“ Софија од 11. VI 1930 година; в. „Македонија“ (Софија) од 12. VI 1930; в. „Знаме“ (Софија) од 14. VI 1930 год.; в. „Независимост“ (Софија) од 14. VI 1930 год. и исправката на Д. Мишев (новинарот кој го пренел погрешно составот на Комитетот на тројцата од Женева) во в. „Македонија“ од 19. VI 1930 година.

Ова фијаско на бугарската надворешна политика, открило и некои слабости и на бугарската известителна и новинарска служба. Така, бугарските весници наместо Сокал, го напаѓале Залески — полскиот министер за надворешни работи, наместо британскиот претставник Хендерсон, некаков безимен Персијанец или претставникот на Финска го заменуваат со Венецуелец! Дури откако интервенирал Залески (кому му било упатено и отворено писмо преку печатот), и тоа од страна на Секретаријатот на ДН, јавноста во Бугарија ја разбрала сета вистина, а преку печатот настанале взаемни оптужби. На оваа полемика новинарот Н. Антонов во в. „Мир“ од 16. VII 1930 година, преку кого инаку било вршено тогаш британското влијание врз бугарската јавност — наводно дал завршен збор. Во својата статија „С ждбата на македонската петиција“, тој признава дека оваа збрка и навредите на адреса на полскиот министер за надворешни работи, уште повеќе ќе ја влоши положбата на петиционерите во Женева (се разбира, по однос на великобугарските интереси В. К.). Меѓу другото, во статијата Антонов претпоставува, дека британскиот претставник Хендерсон, со оглед на „познатото становиште на тогаш владеачката либерална партија во Англија по прашањето за малцинствата“, не можел да заземе во принцип негативен став по однос на оваа петиција. А по прашањето за мотивот со кој е одбиена петицијата, кореспондентот главно ги обвинува „Србите и Македонците во Бугарија“ (се мисли на врховистичките заинтересирани кругови — В. К.) „кои доследно не умееле да ги одбијат сомневањата за врските на петиционерите со „револуционерната организација“. Во оваа смисла статијата и завршува: „...Што сториле сонародниците (се мисли на ангажираните македонски кругови и организации, како сонародници на Шалев и другарите В. К.) да им помогнат (на Шалев и другарите В. К.) во борбата против така неоснованите обвинувања на г. Маринковиќ? Ги подготвија познатите мартовски агенгати... кои добро им дојдоа на Србите, не само заради нивните сакани чекори во Софија, туку... и во Женева. И кога во оваа... акција (на Шалев и другарите В. К.) се вpletоа... револуционерните барања, приемот на петицијата стана мошне проблематично, имајќи го предвид крајно негативното становиште кое го зазеле сите големи сили во поглед на агенгатите. Специјално Англија... која предупредувала и сè уште предупредува дека нејзиното држање по однос на нашето национално прашање ќе се определува во полна зависност од дејството на македонската револуционерна организација и од повеќе или помалку енергичното држање на бугарската влада спрема македонските револуционери.“

Меѓутоа, овие редови имаат горчлив призвук, кога се знае дека токму британската влада била заслужна за ваквиот резултат т.е. исход на првата петиција што ја поднеле Шалев и другарите до ДН (sic!). Ова е секако пример, како народите на Балканот, а посебно бугарскиот и српскиот, биле настројувани едни против други, благодарение на антагонизмот на сопствените буржоазии околу македонското прашање, што од своја страна го експлоатирале другите големи сили за остварувањето на своите интереси на Балканот.

сепак, откажувањето поддршката на тројцата петиционери или нивното евентуално повлекување од Женева би значело не само признавање на поразот, туку би ја довело во прашање и самата малцинска политика на бугарската буржоазија по македонското прашање. Затоа Шалев и другарите требало да останат и понатаму во Женева. Но за да би било можно делувањето на „Претставништвото на бугарското национално малцинство под југословенска власт“ во Женева, морало и натаму да се делува, да се докажува и да се уверат во ДН дека Шалев и другарите, не се во никакви контакти и дека немаат „ништо општо“ со ВМРО на Иван Михаилов. Бидејќи не помогнале за тоа изјавите на тројцата петиционери во печатот¹²⁰, посебно се настојувало во тоа да ги уверуваат и да се одбранат и пред самите органи на ДН, во Секретаријатот на ДН. Затоа, на 18. VI 1930 година, след тајната интервенција на претставникот на Бугарија во ДН — Миков, кај Аскарите бил испратен и самиот Димитар Шалев¹²¹, а неколку дена подоцна, на 26. VI 1930 година бил посетен и од Симеон Ефтимов, за кој исто така се разбрало во ДН дека е „главна личност“ на Иван Михаилов во Женева.¹²² Преку овие посети, на Аскарите му се изложени едни и исти ставови и настојувања: дека не постојат врски помеѓу МНК и ВМРО на Иван Михаилов, па според тоа тие не се луѓе кои имаат врски со „револуционерната организација“ и дека нелегалната „борба“ т.е. терористичката активност ќе биде продолжена доколку ДН не излезе во пресрет на барањата во петициите за примената на клаузулите за малцинските договори за Македонија. Освен тоа Шалев, кој веќе заземал поскромнен став према нивната мисија, го убедувал Аскарите, дека Македонците се „Бугари“, а не „Срби“. Во таа смисла, по повод посетата, Симеон Ефтимов му ја подарил на Аскарата книгата на Карл Струп „За правната положба на Македонците во Југославија“.¹²³ Сепак, овие изјави на Шалев и Ефтимов, посебно за терористичката активност на ВМРО на Иван Михаилов, не се сфатени сериозно во Секретаријатот на ДН. Извештаите кои на овие две средби ги поднел Аскарите воопшто не биле проследени со било каков коментар од страна на другите функционери во Секретаријатот на ДН, како што тоа било вообичаено.

Покрај овие настојувања преку лични контакти во ДН во Бугарија се барал и друг начин за извлекување на Шалев, Анастасов и Илиев од оваа неудобна положба. Таков обид е направен со помошта на една петиција која е доставена до ДН, есента 1930 година од страна на „Всебългарскиот с'јуз „Отец Паисиј““.¹²⁴

Фактот дека оваа петиција била поднесена до ДН од најмасовната (всебългарска) „патриотска“ организација во Бугарија, и потпишана од претставниците на дел од граѓанската интелигенција на

¹²⁰ Нивните изјави и тврдења дека немаат ништо општо со ванчовистичката ВМРО ги објавувал бугарскиот печат.

¹²¹ ДАСРМ, Скопје, ММШ, К. 145, С. 408—410 (Извештај на Пабло де Аскарите за разговорот со Димитар Шалев од 18. VI 1930 год.).

¹²² ДАСРМ, Скопје, ММШ, К. 145, С. 406—407 (Извештај на Аскарите за разговорот со Симеон Ефтимов, уредникот на „La Macédoine“ од 26. VI 1930 година).

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ UNL and A, Geneva, Doc. 4/22229/166/24. XI 1930.

предвоена Бугарија на чело со митрополитот Стефан, со која тие, потписниците¹²⁵ и целокупното членство на Сојузот изјавуваат дека се солидаризираат со Шалев, Анастасов и Илиев, повторувајќи ги, речиси, сите обвинувања што се изнесени во нивната одбиена петиција, — покажува дека со оваа петиција се сакало да се манифестира оти зад акцијата и нивните барања во ДН, стои „цела Б’лгарија“. Затоа оваа петиција не случајно била поднесена есента 1930 година, кога, во врска со XI Асамблеа, требало да се поткрепат и заштитат на овој начин Шалев и останатите петиционери, кои биле исто така во Женева. Но при поднесувањето на петицијата се водело сметка таа сепак да одговара на петте услови за приемливоста на петициите, за да биде принуден Комитетот на тројцата да ја разгледува нејзината содржина, т.е. оние исти барања кои тој ги одбегнал кога ја разгледувал петицијата на Шалев и другарите.

Токму последново било добро сфатено од Ерик Драмонд кој, откако петицијата стасала во Секретаријатот на ДН, бил ставен сега во дилема: дали да ја достави на југословенската влада, бидејќи со неа се поддржувале дисквалификуваните петиционери и нивните барања? Од друга страна дилемата на Генералниот секретар на ДН била условена и од тоа што тој знаел дека владата на Велика Британија, порано пројавила посебен интерес за акцијата на Шалев, Анастасов и Илиев во Женева, особено во врска со нивната прва петиција. Затоа пред да се одлучи на постапка, Драмонд нашол за неопходно да го сондира мислењето на оваа влада и поради тоа што истата, како член на Советот на ДН и во Комитетот на тројцата, била секако заинтересирана по ова прашање. Така, при својата посета на Лондон, во разговорот што го водел пак со Кадоган, на 30. X 1930 година, Драмонд му го изнел своето становиште за приемливоста на петицијата на Сојузот „Отец Паисиј“,¹²⁶ т.е. оти истата би требало да ѝ се достави на владата на Кралството Југославија. Кадоган се сложил со Драмонд во полза на приемливоста на оваа петиција, додавајќи во прилог на ова што „податоците од претходната (на Шалев и другарите — В.К.) воопшто не биле разгледувани, ниту биле доволно испитани изјавите што се дадени во југословенскиот меморандум.“ (поднесен како одговор на петицијата на Шалев и останатите петиционери — В.К.)¹²⁷.

¹²⁵ Покрај митрополитот Стефан, петицијата ја потпишале: д-р И. Георгов — професор по филозофија на Универзитетот во Софија, дописен член на Женевикиот национален институт, член на Бугарската академија на науките; Д. Мишев, претседател на Сојузот „Отец Паисиј“, член на Бугарската академија на науките, писател итн. итн.; Д. Ј. Пенаков, писател; Г. П. Генов, професор на Универзитетот во Софија, потпретседател на Бугарското здружение за мир и за Друштвото на народите, итн. итн.; проф. Разар, професор на Универзитетот во Софија, потпретседател на Бугарскиот сојуз „Отец Паисиј“ итн. итн., и Борис П. Петков, член на Меѓународната дипломатска академија, член на Комитетот за покровителство на Друштвото на народите, секретар на Лигата за правата на човекот итн. итн.

Потписите на оваа елита на предвоената бугарска граѓанска интелегенција, наедно со титулирањата требало секако да остават впечаток во Друштвото на народите.

¹²⁶ ДАСРМ, Скопје, ММШ, К. 145, С. 365 (Разговорот на Драмонд со Кадоган во Лондон на 30. X 1930 год. — „Minutes“).

¹²⁷ Ibidem.

Колку Драмонд бил преокупиран во овој период со македонските проблеми како малцински, говори и фактот дека пред да се достави оваа петиција до југословенската влада, побарал на 22. XI 1930 година од Аскарате итно да му даде свое мислење за „македонското прашање и предлог „како би можело да се реши“¹²⁸. И покрај тоа што Аскарате сметал дека во Вардарска Македонија треба да се отворат училишта на народен јазик, но под услов бугарската влада да даде изјава во поглед на почитувањето на установените граници спрема Југославија,¹²⁹ сепак Драмонд не ги прифатил таквите сугестии на својот соработник. Два дена подоцна, на 24. XI 1930 година, петицијата на „Всеб’лгарскиот с’јуз „Отец Паисиј“ и била доставена на југословенската влада. Оваа пак го доставила својот одговор на 15. XII 1930 година до Секретаријатот на ДН, со кој ја оспорила приемливоста и на оваа петиција.¹³⁰

Комитетот на тројцата на 26. I 1931 година ја огласил како неприемлива петицијата,¹³¹ со мотивација дека истата се ограничила на барањето да ѝ се даде натамошен тек на една поранешна петиција¹³² на која претходниот комитет сепак се произнесол за содржината на истата и барањата, и затоа сметал дека може во овој случај да заклучи дека не бил исполнет петтиот услов¹³³. Карактеристично е што Комитетот на тројцата, мотивирајќи го ова свое решение, јасно ги подвлекол наводите на југословенската влада „која не пропуштала да ги применува сите начини, стремејќи се да ги олеснува тешкотиите што би можеле да постојат во споменатата област“ (т.е. во „Јужна Србија“ В.К.). Значи овој Комитет отворено се изјаснил на страната на југословенската влада, што се толкува и со поволниот состав на Комитетот (составен од претставници на Франција, Велика Британија и Полска).

Ограничувајќи се и овој пат само на формалната страна на разгледувањето на петицијата во ДН се одбегнало од намерата на потписниците на петицијата соодветниот орган на ДН по правнички пат да се натера да ја испитува содржинската страна на петиционото барање така што пропаднал и овој обид да се рехабилитираат Шалев, Анастасов и Илиев во Женева како извор за поднесување петиции.

¹²⁸ ДАСРМ, Скопје, ММШ, К. 155. С. 365 (Confidentielle — Note sur la question macédonienne, par Pablo de Azcaraté).

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ Архив СИП-а, ПА КСД-ДН, Женева, П/52, Ф-2, Пов. бр. 1135 од 15. XII 1930 год. (Нота на владата на Кр. Југославија до ДН.).

¹³¹ UNL and A, Geneva, Doc. No 4/24675/166/20. II 1931 год. (Нота на Генералниот секретар до КСД — ДН, Женева).

¹³² Се однесува на првата петиција на Шалев, Анастасов и Илиев, од 14. I 1930 година.

¹³³ Според овој услов петицијата треба да содржи информации или да дава податоци кои не биле предмет на петиција која веќе била подложена на установената процедура.

5. ПОСЛЕДНИ ПЕТИЦИОНЕРСКИ АКТИ НА ШАЛЕВ И АНАСТАСОВ И КРАЈ НА НИВНАТА МИСИЈА ВО ЖЕНЕВА

По прогласувањето и на петицијата на „Всеб’лгарскиот с’јуз „Отец Паисиј“ за неприемлива од страна на Комитетот на тројцата на Советот на ДН, очевидно е дека настанала криза на така упорно водената великобугарска политика спрема Македонија во Друштвото на народите.

Кризата мошне видливо се манифестирала и кај самите петиционери. Така, како резултат на неуспесите во нивната пробугарска мисија по македонското прашање во ДН, сред нив дојде до колебање и разијдување. Под влијание на луѓе што го врбувале по налог на југословенската кралска влада и во што се успеало, од нив се одделува Димитар Илиев. Тој најнапред го искажал своето неслагање со останатите двајца, потоа се откажува од натамошната соработка во петиционерската акција во Женева, а подоцна и од секаква активност во полза на великобугарската пропаганда, враќајќи се во Кр. Југославија.¹³⁴ Ниту престојот на Илиев во Бугарија, не доведува до изгладување на нивните односи и до натамошно заедничко делување со Анастасов и Шалев.¹³⁵ За регулирање на одделни недоразбирања и за договарања за натамошна акција, Анастасов и Шалев, од средината на м. март до 12. IV 1931 година, престојуваат во Бугарија¹³⁶, каде било договорено да се вратат во Женева и да продолжат со петиционерската и пропагандната активност.¹³⁷ Се гледа јасно дека се сакало овие двајца да бидат користени и натаму како една инстанца што ќе ѝ служи на „малцинската“ политика по македонското прашање на бугарската влада во ДН преку поднесување на петиции, а и за други акции во меѓународните комуницирања за пропагирање и претставување на македонското прашање како бугарско прашање.

Имено, на таа пропаганда Шалев и Анастасов можеле да ѝ бидат сè уште од интерес и со оглед потребата: од една страна за продолжување на петиционерската политика и акција пред ДН, дотолку што таа политика до тој период беше жива и што ја следеше бугарската јавност и печат, а од друга, што во Бугарија во дадениот момент не можело да се најде друг погоден извор чиишто петиции би дошле предвид за да бидат подложени на редовна процедура во ДН, како приемливи.

Затоа, овој пат излезот бил најден во бугарската црква. Посебно улога сега требало да одиграат свештениците — од највисоките до

¹³⁴ Архив СИП-а, ПАКСД-ДН, Женева, П/1933, Ф — „Бугарска“, Пов. бр. 445 од 20. VI 1933 год. (МИД со пов. бр. 2425 од 29. V 1933 год. и доставува извештај на Делегацијата во Женева при ДН за расположението во Бугарија по враќањето на Илиев во Југославија.).

¹³⁵ Архив СИП-а, ПАКСД-ДН, Женева, П/52, Ф — „Шалев и др., 1930 и 1931“, (Врз основа на извештајот на Посланството на Кр. Југославија во Софија, Телеграма од МИД до КСД-ДН Пов. бр. 294 од 23. III 1931 год.; Телеграма Пов. бр. 341 од 13. IV 1931 год. на КСД-ДН до МИД за пристигнувањето на Шалев и Анастасов во Женева од Бугарија.).

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Според извештајот на Посланството на Кр. Југославија во Софија, — Архив СИП-а цит. фонд, Доставен извештај на КСД-ДН, од МИД, Пов. бр. 459 од 30. IV 1931 год.

најниските чиновници — од некогашните дијецези на бугарската Егзархија во Вардарска и Егејска Македонија, кои по војните (од 1912 до 1918 год.) емигрираа или се вратија во Бугарија. Од нив е барано сега да поднесат петиција до ДН за обновување на изгубените егзархистички црковно-просветни позиции во Вардарска Македонија. При споменатото престојување на Шалев и Анастасов во Бугарија е договорено петицијата која ќе се однесува за тие барања за Вардарска Македонија да ја поднесат токму овие двајца. Затоа со петицијата и факсимилите на султанските берати и фермани за устанувањето на јурисдикцијата на бугарската Егзархија во Отоманската империја, биле приложени и оригиналните полномоштва на бившиот Скопски егзархиски митрополит Неофит и бившиот Охридски егзархиски владика Борис, од кои Шалев и Анастасов се ополномоштуваат за да можат во нивно име да интервенираат кај ДН, како поднесувачи на петицијата.

Зошто е постапено така?

Несомнено е дека покрај стапувањето на сцената на црковната политика по македонското прашање, како дел од бугарската надворешна политика, со ваквото ополномоштување на двајцата штитеници на бугарската влада, од страна на великодостојниците на бугарската црква, е направен уште еден обид — Шалев и Анастасов пред ДН (со помош на една ваква „црковна“ петиција) да ја задржат и натаму да ја продолжат својата улога во Женева. Исто така, на тој начин требало пак да се манифестира „единството на стремежите и желбите“ на оние „Бугари“ кои неодамна се дојдени во Вардарска Македонија, со „тие“ што ја напуштиле поодамна т.е. со мандаторите на црковната хиерархија на некогашните митрополии и епископи на бугарската Егзархија во споменатите делови на Македонија.

Како што е договорено, така е и постапено. На 11. V 1931 година, „ополномоштениците“ на споменатите великодостојници на бугарската црква, Шалев и Анастасов, по своето враќање во Женева поднеле петиција до ДН,¹³⁸ која ги содржи главно сите „обвинувања“ и барања што по црковното прашање биле веќе изнесувани во поранешните петиции по однос на Вардарска Македонија.

Откако Генералниот секретаријат на ДН ја примал оваа петиција и решил да ѝ ја достави на владата на Кр. Југославија, според установената процедура за „евентуални забелешки“, настанале остри дипломатски расправи помеѓу генералниот секретар на ДН Ерик Драмонд и претставниците на југословенската кралска влада. Драмонд најнапред ја упатил петицијата на 12 јуни 1931 година¹³⁹ до постојниот претставник на Кр. Југославија Илија Шуменовиќ во Женева, за истиот да ѝ даде натамошен од за Белград. Меѓутоа, наредниот ден Шуменовиќ го посетил Драмонд,¹⁴⁰ носејќи ја петицијата со себе и соопштувајќи му дека „не му е можно да ја прими нотата и петицијата и нив да ги достави до својата влада“ поради тоа што потписни-

¹³⁸ UNL and A, Geneva, Doc. No 4/28251/166/11. V 1931 год.

¹³⁹ UNL and A, Geneva, Doc. No 4/28251/166/20. VI 1931 год.

¹⁴⁰ Архив СИП-а, ПАКСД-ДН, Женева, П/52, Ф-3. Извештај на Шуменовиќ, до министерот за надворешни работи д-р Воја Маринковиќ, Пов. бр. 643 од 13. VI 1931 год.

ците на петицијата Шалев и Анастасов, веќе се означени од Комитетот на тројцата „како несигурен извор“.¹⁴¹ Освен тоа, Шуменковиќ го потсетил Драмонд дека истиот му изјавил, кога тој протестирал и против доставувањето на т.н. „пасошна петиција“ на Шалев и другарите,¹⁴² дека спомнатото решение на Комитетот на тројцата си останува во сила и дека од овој извор нема да се доставува ниту една петиција до владата на Југославија.

Освен тоа Шуменковиќ протестирал и против стилизацијата на Генералниот секретаријат на ДН со која ја доставил оваа петиција „која како да го зема за точно постоењето на некаква национална бугарска црква во Југославија“, што ова подоцна навистина било изменето со престилизацијата на оваа нота.¹⁴³

Драмонд го убедувал Шуменковиќ дека овде се работи за едно „црковно, а не политичко прашање“, меѓутоа овој му одговорил оти петицијата за „состојбата на бугарската национална црква во Југославија“ е еден „политички гест и оти нема врска ниту со било каква црква, ниту со било каква религија“,¹⁴⁴ и му ја оставил и нотата и петицијата на масата. Драмонд повторно изјавил дека ќе види дали решението на Комитетот на тројцата од 16 мај 1930 година „му дава доволна потпирачка“ за самиот да ги прогласи овие петиции за неприемливи. Но ако дојде до спротивен заклучок, ќе смета дека петициите се доставени до југословенската влада. Во тој случај тој му сугерирал на Шуменковиќ, југословенската влада да изјави дека не ќе може да одговара на петициите поради наведените причини. Овој одговор би го разгледувал еден нов Комитет на тројцата. Наводно, на Генералниот секретар тоа му требало за да добие и од тој Комитет идентичен став по однос на изворот. Со такви две истоветни решенија, Драмонд наводно би бил во можност, сам, во своја компетенција, да ги одбива петициите на Шалев и Анастасов.¹⁴⁵

Ваквото држање на Драмонд спрема приемливоста на петициите — независно од изворот — се објаснува не само со новиот курс кој е земен по Мадридската сесија на Советот на ДН, туку и со оглед на ставот и политиката на владата на Велика Британија. Имено, Драмонд притоа не го испуштал предвид разговорот што го водел со претставникот на владата на Велика Британија, Кадоган во м. октомври 1930 година, во поглед приемливоста на петицијата на „Сојузот 'Отец Паисиј'“ кога последниов се изјаснил односно ставил до знаење дека решението на Комитетот на тројцата од 16. V 1930 година, не го разбрал како решение со кое се огласуваат сите петиции за неп-

¹⁴¹ Се работи за Комитетот на тројцата кој заседавал на 16 мај 1930 година, кога ја разгледувал нивната прва петиција.

¹⁴² Пасошна петиција, со која тројцата петиционери барале продолжување валидноста на нивните пасоши од Генералниот конзулат на Кр. Југославија во Женева, која секако имала и своја политичка заеднина. Петицијата била исто така одбиена и огласена за неприфатлива од страна на Комитетот на тројцата на Советот на ДН.

¹⁴³ UNL and A, Geneva, Doc. No 4/28251/166 od 20. V 1931. (Од документот се гледа дека била извршена престилизацијата на оваа нота во духот на барањето на Шуменковиќ.).

¹⁴⁴ Архив СИП-а, ПАКСД-ДН, Женева, П/52, Ф-3, Извештај на Шуменковиќ до министерот д-р Воја Маринковиќ Пов. бр. 643 од 13. VI 1931 год.

¹⁴⁵ Ibidem.

рифатливи по ова „македонско прашање“¹⁴⁶, а кои не се разгледувани во поглед на нивната содржина.¹⁴⁷ Впрочем, јасно е дека овде се работи за спроведување на политика на држење во зависност и спроведување на одредено влијание во државите на Балканскиот Полуостров. За нас е исто така главно да констатираме дека југословенската влада морала да се потчини на ваквите контрадикторни ставови чувствувајќи ја својата зависност од големите сили, зашто и за неа во случајов се работело за едно мошне чувствително политичко прашање, како што е македонското.

Кога Драмонд останал на своето становиште и нашол дека не може да ја прогласи оваа петиција за неприемлива, владата на Кр. Југославија, ги прифатила неговите сугестии.¹⁴⁸ Нејзиниот постојанен делегат при ДН така и постапил. Според инструкциите на својата влада и во нејзино име упатил на 12. VII 1931 година нота до Одделението за малцинствата на Секретаријатот на ДН¹⁴⁹ во која главно се изнесени гореспомнатите причини поради кои владата на Кр. Југославија одбива да дава одговори на овие петиции. Освен оспорувањето на изворот, во нотата се оспорува приемливоста и заради тоа што „прашањето за црквата во јужните краишта на Југославија“ било веќе третирано во првата петиција на Шалев, Анастасов и Илиев и подоцна во петицијата на „Сојузот Отец Паисиј“¹⁵⁰. Заднината на ваквиот цврст став лежи пред сè во стремезот да се испористи погодниот момент за да се отстранат Шалев и Анастасов воопшто како подносител на петиции што му го кажал доста јасно Шуменковиќ на Драмонд,¹⁵¹ како и поради загриженоста на официјалниот Белград заради новиот состав на Комитетот на тројцата кој требало да ја разгледува оваа петиција за чиј претседател — како што се ширеле гласовите — се предвидува Курциус — претставникот на Германија во Советот на ДН.¹⁵² Но, пред сè, белградската влада била свесна и за политичката заднина на покренувањето на црковното прашање од страна на Софија пред ДН на ваков начин.¹⁵³ Таа ја имала предвид блиската историја на пропагандите и взаемните борби за престиж во Македонија, во кои православните национални цркви имале посебно и значајно место.

За ваквиот непопустлив став на владата на Кр. Југославија спрема изворот на петицијата, изразен и во нејзината нота од 12. VII

¹⁴⁶ ДАСРМ, Скопје, ММШ, К. 145, Ц. 367 („Records of Conversation“ на Драмонд со Кадоган од 30. X 1930 год.).

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Архив СИП-а, ПАКСД-ДН, Женева, П/52, Ф-3, Извештај на Шуменковиќ до министерот д-р Воја Маринковиќ, прилог без број и датум.

¹⁴⁹ Архив СИП-а, ПАКСД-ДН, Женева, П/52, Ф-3, Нота на Кр. СД-ДН, до Секретаријатот на ДН, No 709 од 12. VII 1931 год.

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ UNL and A, Geneva, Doc. No 4/28251/166/12. VI. 1931 („Records of Conversation by Drummond with Shoumenkovitch on 13. VI 1931.).

¹⁵² Архив СИП-а ПАКСД-ДН, Женева, П/52, Ф-3, Извештај на Шуменковиќ до министерот д-р Воја Маринковиќ (без број и датум).

¹⁵³ Независно од тоа што Драмонд го убедува Шуменковиќ дека овде не се работи за политичко прашање, туку за верско (цит. документ под „144“).

1931 година, се разбрало од заинтересираните кругови во Бугарија.¹⁵⁴ Имено, и таму се претпоставувало дека можеби и оваа петиција ќе биде прогласена за неприемлива поради тоа што ополномоштените подносителите се Шалев и Анастасов — луѓе кои веќе биле прогласени од еден Комитет на тројцата „за извор кој не дава достатно гаранции“. Затоа, за да и се парира на ваквиот став на владата на Кр. Југославија, односно за да се одбегне ризикот на одбивањето и на оваа петиција, заинтересираните великобугарски кругови, во чие име овде се јавуваат бившите егзархиски свештеници во Македонија, ја упатуваат оваа иста петиција по втор пат до ДН и тоа со една црковна делегација на чело со митрополитот Иларион Нишавски, но сега како нејзини потписници не фигурираат повеќе Шалев и Анастасов, туку Неофит и Борис, заедно со потписите на 263 бивши егзархиски свештеници од Бугарија, кои порано биле на служба во Вардарска Македонија.¹⁵⁵

Наоѓајќи се во ваква, нешто изменета, ситуација, Комитетот на тројцата на Советот на ДН на својата седница од 22. IX 1931 година, на која ја разгледувал т.н. „црковна петиција“ на Шалев и Анастасов и нотата на југословенската владаа, решил да се одложи испитувањето на оваа петиција бидејќи „по истиот предмет ќе биде доставена на владата на Кр. Југославија последната петиција која ги содржи истите наводи.“¹⁵⁶ За ова била известена и спомнатата влада, на која повторно ѝ била доставена истата оваа петиција¹⁵⁷, но, се разбира, сега без потписите на Шалев и Анастасов.

Овој пат Белград мошне помирно го примил доставувањето на оваа иста петиција бидејќи на неа, како потписници веќе не фигурирале спомнатите двајца петиционери. Но повлекувањето на истите како подносителите на оваа петиција, не значело дека во Бугарија сосема се откажале од нив, бидејќи постоеле можности за тие и натаму да вршат слична улога. Така на пример, нивниот престој во Женева бил искористен и за поднесувањето од нивна страна петиција против т.н. „Септемврски устав“ што го донел крал Александар на 3. IX 1931 година. Оваа петиција тие ја поднесле на 14 јануари 1932 година¹⁵⁸ со која се жалеле дека со овој устав, не биле применети малцинските одредби од Сен-Жерменскиот договор за „бугарското малцинство во Југославија“ и „неговата“ положба во „светлината на режимот што е создаден“ со овој устав. И оваа петиција била доставена до владата на Кр. Југославија на 23. II 1932 година за евентуални забелешки, а одговорот лично го составил д-р Воја Маринковиќ во името на вла-

¹⁵⁴ „Македонско дело“ во Бр. 154 од 25. II 1932 год., стр. 7, донесува една таква вест, во врска со патувањето на познатиот врховист Димитар Михаилов во Цариград кај заменикот на бугарскиот егзарх Борис, за регулирањето токму на ова прашање.

¹⁵⁵ UNL and A, Geneva, Doc. No 4/29871/166/7. XI 1931 год. (Нота од Секретаријатот на ДН до КСД — ДН.).

¹⁵⁶ Ibidem.

¹⁵⁷ Архив СИП-а, ПАКСД-ДН, Женева, П/52, Ф-3, Извештај на Сталниот делегат на Кр. Југославија при ДН до МИД, Пов. бр. 1110 од 10. XI 1931 год.

¹⁵⁸ UNL and A, Geneva, Doc. No 4/34017/166/14. I 1931.

дата¹⁵⁹ што е доставен на Секретаријатот на ДН на 21. IV 1932 година.¹⁶⁰ Предметот на оваа петиција го испитувал Комитетот на тројцата, составен од претставници на Франција (Masilji), Германија (C. Roediger) и Полска (Th. Gwiazdowski) на својата седница од 21. V 1932 година на која донел решение за одбивање и на оваа петиција како неприемлива.¹⁶¹

Со тоа фактички и завршува петиционерската мисија на Шалев и Анастасов. По неколку пропагаторски акции што им биле возложени, пак, се разбира, во корист на великобугарската „малцинска“ политика по однос на македонското прашање водена пред ДН, како и по таквата пропагандна акција во Лондон¹⁶² тие и без тоа ќе станат беспредметни и конечно ќе бидат повлечени од Женева. А со нивното симнување од Женевската петиционерска сцена по македонското прашање, тие дефинитивно ќе ја завршат својата улога.

* * *

Појавата на Шалев, Анастасов и Илиев и нивната петиционерска улога не била случајна. Таа е плод на повеќе нови околности кои имале одредено влијание врз изнаоѓање нови методи и средства за прилагодување и продолжување на политиката за покренување „проблемот на бугарските малцинства“ во Вардарска Македонија од страна на заинтересираните кругови на предвоена Бугарија.

Ситуацијата во која тие кругови се нашле по одлуката на Комитетот на тројцата на Советот на Друштвото на народите од 5. VI 1928 година, навистина била за нив сериозна од гледиштето дека тоа би значело престанување да се делува „во името“ на македонската емиграција во Бугарија која со години беше како политички „адут“ за настапување во случајов по „македонската малцинска политика“ на меѓународен план, а во прв ред пред ДН.

Впрочем, самиот факт дека бугарските политичари решиле да врбуваат лица однадвор, соодветствува на реченото. Зашто овде не бил во прашање само надворешниот туку и внатрешниот политички фактор. Имено, оваа ситуација можела за заинтересираните граѓански политички кругови во предвоена Бугарија да предизвика и губење на политичките позиции токму по една „македонска“ политика, на чија основа бугарската буржоазија ја изградила и ја водела својата државна надворешна политика след Големата војна. Посебно пак за владата на Андреј Љапчев и за политичката групација „Демократически зговор“, тоа би значело и слабеење на нејзините владеачки позиции, опасност од засилување на опозицијата на останатите буржоаски слоеви врз основа на овој политички неуспех, надвор и од тоа

¹⁵⁹ Архив СИП-а, ПАКСД-ДН, Женева, П/52, Ф-56, Извештај на Иво Андриќ до МИД Пов. бр. 193 од 21. III 1932 год.

¹⁶⁰ Архив СИП-а, цит. фонд. Извештај на Иво Андриќ до МИД, Пов. бр. 535 од 9. VII 1932 год.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Архив СИП-а, ПАКСД-ДН, Женева, П/1931, Ф — „Бугарска“, Пов. бр. 182 од 14. III 1931 год. (Извештај на КСД — ДН до МИД за движењето на Шалев и Анастасов и нивната акција.).

што би се загубила и довербата и во дворските и во воените кругови кои главно ги определувале насоките на бугарската внатрешна и надворешна политика.

Што е уште поважно, тоа би се одразило врз натамошно губење позициите меѓу македонската емиграција и вложување положбата на врховистичките кругови кои досега ја следеа таквата политика и со оглед ветувањата и улогата што бугарската буржоазија си ја припишуваше како „заштитник“ на македонската емиграција, на „поробените сограѓани“ и сл.

И едното и другото дотолку што споменатата одлука била приличен удар за една политика, заснована врз комбинирани акции со „легални“ и илегални методи по „македонската кауза“, при што сега и МНК официјално е сметан од ДН дека е во тесна врска и на истата линија со терористичката ВМРО на Иван Михаилов.

Но бугарските политичари иако ја сфаќале меѓу редовите оваа политичка профилакса на Комитетот на тројцата на Советот на ДН, далеку биле од помислата за ликвидирање на терористичката ВМРО ниту МНК, туку довеле тројца врбувани лица од Вардарска Македонија за да ја продолжат таквата досегашна политика по македонското пршање пред ДН.

Во секој случај, мисијата на овие тројца петиционери била добро осмислена политичка и пропагандна противакција и обид на бугарската влада и на заинтересираните врховистички кругови за да се извлече од корсокакот во кој беше западнала нивната политика по однос токму по тоа — македонско — прашање, за да се одржи континуитетот на неговото покренување преку петиционерската кампање во ДН и посебно да му се наметне на Комитетот на тројцата на Советот на ДН прашањето за „бугарскиот карактер“ на Македонците од овој дел на Македонија.

Самите тројца петиционери се покажале како орудија во служба на туѓи интереси, кои во погодна политичка ситуација дошле повторно на политичката сцена, но сега на спротивната ривалска страна, за да им се реваншираат на ваков начин „браќата Срби“ кои требало сега „да голтаат гуштери“¹⁶³ заради постапките спрема нив тројцата во земјата, ставајќи се сега во служба на една политика која по однос на аспирациите и завладувачките стремежи према македонскиот народ, не се разликувала од претходната.

Нивната појава во Женева била непопуларна сред прогресивното македонско движење. Така на пример, ВМРО (об.), набргу ја согледала нивната улога и веднаш зазела правилен став спрема нивната акција. Така „Македонско дело“ отпрвин донесува вест за нив, со коментар под паролата „Не петиции, туку масовна револуционерна борба“¹⁶⁴, на што Шалев, од името на групата се нашол поттикнат да одговори во весникот „Варненска пошта“. Но на тоа „Македонско дело“ повторно ги осудува на линија на нивната политичка превртли-

¹⁶³ ДАСРМ, Скопје, Ф — „Македонски национален комитет“, Год. 1912-1934, К. 2. Ф. „Незаведена преписка“ од 1930 г.“ (Писмо на Шалев до редакцијата на в. „Македонија“ во Софија, од 10. II 1930 год).

¹⁶⁴ „Македонско дело“, Год. 5, од 10. II 1930, стр. 3.

вост и служење на туѓи интереси, а не на интересите на македонскиот народ“.¹⁶⁵

Шалев, Анастасов и Илиев не се составувачи на првата петиција (а и на другите што подоцна ги поднеле Шалев и Анастасов, со исклучок на т.н. пасошна петиција). Тоа можеле да бидат само заинтересираните великобугарски реваншистички кругови во Бугарија, кои биле во тек со севкупната политика по малцинското прашање и со неговиот актуелен третман и со начинот како тоа можело во дадениот миг натаму да се поставува пред соодветните органи на ДН. Впрочем, дека петицијата *de facto* не била на потписниците, подоцна го потврдува и Димитар Илиев, на што ние погоре веќе укажавме.

Барањата што биле изнесени во првата, а и другите петиции што ги поднесле до ДН Шалев и Анастасов, во никој случај не ги изразувале вистинските стремежи и интереси на македонскиот народ.

Впрочем, во оваа, а и во друга смисла ние и на друго место сме ја изнеле квалификацијата на политиката на буржоаска Бугарија и на другите соодветни балкански држави спрема македонскиот народ и воопшто спрема македонското прашање во ДН, меѓу другото, дека таа политика и пред овој меѓународен форум во крајна линија се сведувала на: прераспределбата на владенијата во Македонија т.е. едниот господар да се замени со друг, односно да се зачуваат здобиените владенија во таа земја.¹⁶⁶

Според тоа секој што ја поддржувал или бил во служба на таквата политика спрема Македонија и македонскиот народ, не може да се смета за претставник, ниту бил овластен да ги застапува интересите на тој народ пред било кој меѓународен форум. Оттука далеку е помислата дека тие биле вистински избраници на македонскиот народ во Вардарска Македонија, како што помпезно биле претставувани. Во таа смисла и биле титулирани со потенцирани положаи што ги имале дотогаш во Кр. Југославија.

Впрочем, неприфатливо е за секој народ, наспроти неговите витални интереси, стремежи за сопствена слобода, за државност — ставањето во служба односно да се биде орудие на друга држава за спроведување или поткрепа на политика што е туѓа и реакционерна.

А за карактерот на нивната мисија говори и податокот дека и самиот Шалев се искажал пред Аскарите за нереалните можности во нејзиниот успех, а за ова Впрочем говори и демисионирањето на Илиев од групата и неговото враќање во Кр. Југославија. Но на Шалев и на Анастасов тоа не им пречело за да останат и натаму во Женева како пиони во рацете на бугарската влада.

Означените бугарски кругови и со оваа мисија не успеале да му ја наметнат на Советот на ДН политичката страна на својата политика спрема Вардарска Македонија: да се сметаат тие Македонци

¹⁶⁵ Ibidem, Год. 5, од 25. IV 1930, стр. 7.

¹⁶⁶ Vojo Kuševski, *The Macedonian Question and The League of Nations*, „Macedonian Review“, (Skopje), Vol. II, №1 (1972), 35-40; и Војо Кушевски, *Поставувањето на македонското прашање пред Друштвото на народите*, „Nastava povijesti, Nastava istorije, Pouk zgodovine, Nastava po istorija“, (Zagreb), бр. 1 (1973), 27-33.

за „бугарско малцинство“ и според тоа да се натера југословенската влада во оваа смисла да ги примени одредбите за малцинска заштита во тој дел на Македонија.

Меѓутоа, и овој пат, ниту еден политички фактор на ДН (по повод било која петиција или обраќање до ДН) по однос на македонското прашање и Македонците, не навлегувал во прашањето за националноста на Македонците, односно не се произнесол со било каков акт дека тие се „Бугари“, односно „Срби“, односно „Грци — славофони“.

Имено, односните органи и фактори во ДН, не наседнале и на овој обид. Тие и во оваа петиција согледале кој стои зад тројцата петиционери, зад таквата политика, така што заинтересираните велико бугарски кругови не успеаја да ја достигнат и овој пат својата цел.

Акцијата на Димитар Шалев, Димитар Илиев и Глигор Анастасов дошла во многу неповолно време за владата на Шестојануарската диктатура, што несомнено влијаело врз влошување меѓународната положба на Кралството Југославија. Таа спаѓа и во дел од кампањата која тогаш се водела надвор од земјата против неа, особено во случајов од реакционерните групации, меѓу кои била и таа на Анте Павелиќ. Покрај тоа што била во неизвесност и за одлуките на Комитетот на тројцата по првата и другите петиции на подносителите, владата на Петар Живковиќ се плашела и од поврзувањето на овие емигранти со тие на споменатиот Павелиќ. Затоа, свесна дека е оваа акција инспирирана од Софија, таа цврсто се држела и овој пат кон својата испробана политичка линија, наспротив почетното противење на Драмонд — да докажува дека и овие петиционери се поврзани со Македонскиот комитет од Софија. Зашто во Белград се согледувало дека овие петиционери можат да го заменат изворот за поднесување на петиции до ДН, посебно МНК кој толку години бил спроводник на бугарската политика на постојаното покренување на „македонското прашање“ пред ДН преку петиции.

Меѓутоа, и ако со дипломатски напори и со помошта на англиската дипломатија се успеало и овие петиционери да се оквалификуваат како сомнителен извор, во случајот на првата петиција што ја поднесле до ДН, сепак, владата на Кр. Југославија не успеала истите веднаш и сосема да се одменат како извор на петиции.

Ставот на одделните органи на ДН во случајот на Шалев и другарите е мошне карактеристичен. Одбегнувајќи ја политичката страна на поставеното прашање, тие и натаму ја задржале улогата на посредник во ова ривалство на двете држави околу Македонија. Меѓутоа, примерот на политиката на ДН во врска со овие петиционери, ни ја открива мошне видливо политиката на ДН и на големите сили спрема малцинското прашање воопшто, а во случајов, посебно спрема македонското. Ова се согледува мошне јасно во однос спрема самите петиционери. Тие најнапред се прогласени за непожелен извор, т.е. како луѓе кои имаат врски со ВМРО на Иван Михајлов, а потоа, пак се примани „нивните“ петиции. Исто така очевидна контрадикторност избива и во постапката на генералниот секретар на ДН во фиктивно-то настојување да се испита содржината на првата петиција на Шалев и другарите (која фактички била одбиена) преку разгледувањето на

новоподнесената од „Себ'лгарскиот с'јуз 'Отец Паисиј“, која отворено се повикувала и се солидаризирала со овие петиционери. Значи, и во ДН т.н. „македонското малцинско прашање“ се искористувало за држење под влијание на малите балкански држави врз основа на нивните меѓусебни антагонизми.

Од своја страна, она што по повод акцијата на тројцата петиционери се случувало во ДН, укажува и на влијанието на Велика Британија во ДН, во регулирањето и канализирањето на малцинската политика на ДН на Балканот, посебно по однос на македонското прашање. Така, соочувајќи се со одделна политика и од правно-формалната страна по однос на мисионерите (околу нивната прва петиција), британската влада — за да им парира и на своите ривали на Балканот, — како и за да ги оттргне евентуалните политички реперкусии од оваа акција, индиректно учествува во екартирањето на првата петиција на Шалев и другарите. Меѓутоа, во натамошните контакти на генералниот секретар на ДН Драмонд со Кадоган, ние се уверуваме дека претставникот на британската влада и натаму преку Драмонд влијаел и сугерирал разгледување на други петиции кои иделе од Бугарија, а биле во врска со овие петиционери. При тоа посебно карактеристична била положбата на југословенската кралска дипломатија во Женева во текот на оваа кампања. Вештиот политичар и дипломат Драмонд успеал да остави впечаток кај југословенската влада како на срдечен застапник на сојузничките врски од војната, а во исто време да ја поставува истата во неизвесност и зависност *скоро за секоја одделна петиција* што се однесувала за Македонија.

Општо земено, мисијата на Шалев, Анастасов и Илиев му направила лоша услуга на македонскиот народ од Вардарска Македонија. Таа уште повеќе ги заострила односите помеѓу Кр. Југославија и Бугарија и била нов повод за разгорување на националистичките страсти што ги распалувала по повод вакви и слични настани и акции бугарската и српската буржоазија. Во Вардарска Македонија власта ја засилила будноста и со самото тоа бил засилен и така строгиот режим на Шестојануарската диктатура. Во Бугарија покрај засилувањето на самоистребувачките убиства помеѓу протогеровистите и михајловистите, по завршувањето на пограничните преговори помеѓу обете влади, биле извршени и т.н. Пиротски атентати од страна на терористичката ВМРО, кои се доведуваат во врска и со првата петиција на Шалев и другарите, за да се изврши притисок на ДН, која наводно и ако била поднесена веќе неколку месеци, во ДН се уште за неа не била донесена никаква одлука. Во екат на оваа дипломатска напната атмосфера во Женева, дошло и до размена на протестни ноти меѓу обете влади, кои и ако се однесувале за овие атентати, биле во врска со новата акција за поднесување петиции во ДН.

Понатаму, појавата на овие петиционери во Женева, била непосреден повод за отпочнување и засилување на старите и јаловите полемики во политичката публицистика околу прашањето за „бугарската“ или „српската“ национална припадност на Македонците.

Најпосле, направена е значителна заблуда како меѓу македонската емиграција во Бугарија, така и кај бугарските маси во поглед на карактерот на оваа мисија. Измамувањата биле дотолку поголеми што

се ширени неточни вести, како од самите петиционери, така и од бугарскиот буржоаски печат, за приликите во Вардарска Македонија, за расположението на народот, меѓу другото, и за тоа дека во Вардарска Македонија постоело некакво си „движење за бугарштината“ што воопшто не одговарало на вистината.

Мисијата на Шалев, Анастасов и Илиев во ДН е само една епизода од една релативно подолга, осмислена и упорна политика спрема Македонија на великобугарските аспиративни и реваншистички кругови во која биле впрегнати и нивните врховистички слуги од македонската емиграција во Бугарија, кога македонското прашање, во случајов, било сведено на малцинско, за неговото покренување пред ДН, преку користење институцијата за заштита на националните малцинства во ДН меѓу двете светски војни.

Таа политика не бираше средства и методи: постоењето на илегалната ВМРО на Ванчо Михајлов, која вршеше оружени терористички акции и слично, главно на територијата на Вардарска Македонија, потоа, на МНК во Софија и други организации на македонската емиграција во Бугарија — финансирани, контролирани и раководени од господарчките граѓански врвови во таа земја, со задачи и преку легални средства да ја поддржува означената политика спрема Македонија. А, како што видовме, било практикувано и врбување на луѓе и од Вардарска Македонија, со посебна — петиционерска — задача во Женева.

Со таквата политика уште повеќе му е влошувана положбата на македонскиот народ, во случајов, во Вардарска Македонија. Со достатно наводи видовме дека и Шалев, и Анастасов, и Илиев беа жртви на таквата политика, чиј резултат е однапред подготвуваниот акт — петицијата којашто им била поднесена на потпис.

Затоа сметаме дека во случајов последиците од сопствената политика — којашто водела до влошување положбата на македонскиот народ, се користат заправо од нејзините творци и актери, за да се манипулира со тие последици како „аргументи“ или „сведоштво“. Меѓутоа, илузорно е со вакви и слични „документи“ да се докажува дека Македонците се „Бугари“ и сл. кога се знае — посебно меѓу двете светски војни — дека тие биле во таква државно-правна положба, што во поглед на нивното именување, крштевање и официјално означување морале да бидат или само „Срби“, односно „Јужно-србјанци“ во Кр. Југославија, односно „Бугари“ во Бугарија, или „Грци славифони“ во Грција. Впрочем, познато е како е спречувано и гушено и во Бугарија токму македонското име, пројавувањето на македонската национална свест и сл.

Ние би додале дека гледано развојно-историски, таквата политика на спомнатите режими во предвоенна Бугарија кон Македонија, се покажа непријателска и спрема југословенската држава, политика на која се надоврзуваат односно која доведе до фашистичките режими и познатата улога на Бугарија во Априлската војна, односно во текот на Втората светска војна.

А објавувањето на петицијата во еден ваков тенденциозен зборник во денешна Бугарија, може да значи и идентификација со таквата политика на предвоена буржоаска Бугарија спрема Македонија.¹⁶⁷

Во овој наш прилог бевме и опширни, но моравме да презентираме повеќе податоци до кои дојдовме и да го опфатиме сето релевантно, што според нашите сфаќања се случи и што беше во врска со овој поднесок до Друштвото на народите. Зашто неупатениот читател, како што е веќе речено, вака отргнатиот спис (петицијата) — изолиран од времето и просторот, од настаните и приликите во кои е донесен и сл. — би можел погрешно да го разбере. Исто така, нашата намера беше заинтересираните за минатото на македонскиот народ да се запознаат и со ова страна на неговото минато меѓу двете светски војни, посебно и со овој дел од политиката спрема Македонија и македонското прашање во односниот период, со нејзините специфичности, а и за правилно да би се согледале и сфатиле спекулативните современи тенденции спрема тоа минато, меѓу кои и на највисоката научна институција во НР Бугарија.

VOISLAV KUŠEVSKI

THE AIM AND CHARACTER OF THE PETITIONER'S MISSION OF DIMITAR SHALEV, GLIGOR ANASTASOV AND DIMITAR ILIEV IN GENEVA

SUMMARY.

Recruited by the rightest and revenge circles in Bulgaria, the three intellectuals from the Vardar Macedonia — Dimitar Shalev, Gligor Anastasov and Dimitar Iliev, appeared to be in Geneva towards the end of 1929 in order to give petitions to the League of Nations representing themselves as „legates” of the Macedonian people from this part of Macedonia. Their first petition given to the League of Nations which came out in the collections of articles entitled „Macedonia” — published by the Bulgarian Academy of Sciences and Arts in 1978 might

¹⁶⁷ Во своите објавени мемоари, на повеќе места Иван Михаилов се навратува на Анастасов, Шалев и Илиев. Во III-иот том од неговиот сеќавања (Иванъ Михайловъ, Спомени, Т. III, Printed in Belgium by A. Rosseels Printing Co, 70, rue du Canal — Louvain) во делот XXXV под наслов: „Легални начинанија на ВМРО“, на стр. 569, тој го пишува следново за мисијата на Шалев, Анастасов и Илиев:

„За да покаже и преку некои поконкретни факти, дека атинските и белградски приказки за положбата во Македонија се апсолутно лажни, ВМРО го поттикна и поддржа секако, — поднесувањето на мемоари до Друштвото на народите директно од страна на лица, коишто живејат под српска власт.

Така се поднесе мемоарот на Глигор Анастасов од Кавадарци, народен пратеник од белградската Скупштина; Димитар Шалев, помошник — кмет на Скопје и адвокатот Димитар Илиев од Прилеп. Тие отидоа во Женев, за да го поднесат...“

А во најновиот IV, том од своите сеќавања, Иван Михајлов ја објави и нивната прва петиција, за која стана збор во овој наш прилог.

bring the uninformed reader to wrong interpretation or understanding of the event. These are the aims of the article in which the author gives his reply: how and what contributed to recruiting of the mentioned „missioners” (1929, 1930 and 1931) in order to serve on behalf of the great Bulgarian policy and propaganda concerning the Macedonian question in Geneva. Namely, the Committee's decision of the three members of the League of Nations Council of June 5, 1928 in which stated that the petitions in future regarding the Macedonian question given by the Supreme Macedonian national committee in Sofia and by the organisations inspired by himf, should not be taken into consideration. The decision was made after the forced assassinations in Macedonia by the terrorists of the IMRO (of Vančo Mihajlov), forced the mentioned great Bulgarian circles supported by the government of Andrej Ljapčev, to find out new sources for giving petitions in order to go on with the propagandistic policy in front of this international organisation for „protection” of the Macedonians in the Vardar and Aegean part of Macedonia, sortig them as „Bulgarian minority”. But, some factors of the League of Nations got to know that the petitions regarding the minority question concerning Macedonia were not given by the Macedonian population itself.

The first petition given by the missioners on January 14, 1930 was at first made in Sofia by the factors who led this action, then Shalev and Iliev, or Anastasov have signed it and sent to the League of Nations. There was a great publicity about it in Bulgaria, where they expected frequent propagandistic and other results, of course, on behalf of the Bulgarian policy concerning the Macedonian question as this petition was placed under procedure of the Secretariat of the League of Nations. On the occasion of this petition the statement of Dr. Voislav Marinković, Foreign Affairs Minister of the Kingdom of Yugoslavia is very interesting. It was given in the Secretariat of the League of Nations, stating that the Macedonians should not be treated „neither as Serbs nor Bulgarians!”

Its attitude for contesting the reception of the petition the Yugoslav government has based it on its present bay policy: the relations of the petitions with the terroristic IMRO of Vančo Mihajlov. These data were at the disposal of the British government for which the Secretary General of the League of Nations (Erick Drummond) was informed. Because of that, the petition was refused by the Committee of the three members of the League of Nations Council.

The Bulgarian diplomacy uselessly tended to settle down this matter in which the three petitioners were involved and to keep them in Geneva, in order to go on with giving petitions further on. But, their other petitions were also refused, so that this mission was unsuccessful for the Bulgarian diplomacy regarding their aim. In fact, the mission of Shalev, Anastasov and Iliev, was a well thought out propagandistic action and an attempt of the Bulgarian government and the supreme circles to go out of the crisis in which failed their policy concerning the Macedonian question, in order to keep the continuity of its arising as „the minority question”, through the petitioner's campaign led at the League of Nations since 1920.

The adventure enforced the opposition against the government of Ljapčev in Bulgaria and brought to strain of the already strained relations between Bulgaria and the Kingdom of Yugoslavia, and finally influenced on the so difficult situation of the Macedonian people in the Vardar Macedonia.

The appearance of the three petitioners playing a role of escorts of the policy — strange to the interests of the Macedonian people — was not popular among the Macedonian progressive public and the Macedonian Liberation movement. Even the petitioners themselves have stated that their mission will be unsuccessful. One of them Iliev left the mission and came back to Yugoslavia.

The great Bulgarian circles supported by the Bulgarian diplomacy even by this mission did not succeed in intruding the League of Nations Council and other factors their policy regarding the Macedonian question, and especially the Macedonians to be treated there as „Bulgarian minority“. Namely, even this time, none of the political factors in the League of Nations did not take into consideration the question for the nationality of the Macedonians. The contradictory attitude of separate political factors of this organisation according to the source of given petitions, leaves an impression that in Geneva (in the League of Nations) the Macedonian question, was used for keeping under influence and dependence of the small Balkan states from the great powers which had the main word in this organisation.